

Epopeea lui **BADEA CÂRȚAN**

Radu MOȚOC, inginer,
secretarul Asociației *Pro Basarabia și Bucovina*,
Filiala Costachi Negri, Galați

I.

„Cine nu-l cunoaște astăzi pe Badea Cârțan...” întreba retoric Duiliu Zamfirescu în 1895, într-un articol publicat în *Foaia pentru toți*. Într-adevăr, Badea Cârțan este o figură de legendă, care a cunoscut satisfacțiile, dar și deziluziile celebrității, plătind cu închisoarea pasiunea lui pentru răspîndirea cărții românești în Ardeal, într-o lume în care nația română era ținută în beznă spirituală. A fost îndrăgit mai ales de tinerii ardeleni pentru că le aducea, cu mari sacrificii, în desagă, trecînd munții Făgărașului, manuale școlare și cărți românești.

Aceste locuri (care amintesc de legenda-
rul Negru Vodă, de Constantin Brîncoveanu care
a ctitorit o biserică și un castel la Sîmbăta de
Sus, sau de Mihai Viteazul, care în luptele de
cucerire a Transilvaniei a lăsat în castelul din
Făgăraș pe Doamna Stanca cu cei doi copii, Flo-
rica și Nicolae Pătrașcu, sînt cunoscute sub
denumirea de Țara Făgărașului, delimitată la
miazăzi de Munții Făgăraș, la miazănoapte de
Olt, la apus de trecătoarea Turnul Roșu, unde
Oltul se strecoară spre Dunăre, iar la răsărit de
Munții Perșani. Dacă privești o hartă a Țării
Făgărașului, apele care se scurg din munte par
urme de lacrimi șiroind pe un obraz. Au plîns
pămînturile și oamenii lor. Satele poartă numele
strămoșilor care au ctitorit așezările, dar există și
sate cum ar fi Galați sau Iași, care poartă aminti-
rea mitropolitului Varlaam, care a distribuit multe
Cazanii prin bisericile și mănăstirile din partea

locului. Cei din stînga Oltului se deosebesc de
cei din partea dreaptă prin grai, port și înfățișare,
iar ținutul lor este atestat documentar din anul
1222, sub denumirea de Terra Blachorum, iar în
anul 1372, Terra Fogaras. Domnii Țării Româ-
nești care stăpîneau aceste ținuturi purtau și

Badea Cârțan în 1899

Confluente
Bibliologice 3 - 4, 2007

denumirea de *Duci ai Făgărașului*.

În timpul împărătesei Maria Tereza, grănicerii erau recrutați în special din rîndul făgărășenilor care, pentru serviciile militare, aveau anumite privilegii. Cei care se distingeau în lupte primeau diplome de nobili, fiind declarați *boieri*. Costumul lor național este sobru și original (predomină culoarea neagră) și se deosebește de cele din alte zone.

Locul de obîrșie al lui Badea Cârțan este comuna Oprea-Cârțișoara, dar satul - matcă este Cârța de pe malul Oltului. În anul 1202, la Cârța se înființează o mănăstire cisterciană ale cărei ziduri se păstrează și astăzi. Legenda spune că într-o zi doi ciobani din Cârța împreună cu familiile lor, Oprea și Streza, sătui de asuprirea grofului, au urcat pe firul apei Lăița ca să întemeieze două localități. La poalele Negoiului, unde Bîlea se unește cu apele Lăiței, nu departe de cascada Bîlei, cei doi ciobani au întemeiat două sate. Streza s-a așezat pe partea dreaptă a râului Bîlea, iar Oprea, pe cealaltă parte, și astfel au luat naștere satele Oprea - Cârțișoara și Streza - Cârțișoara, fiicele Cârței.

Existența Cârțișoarei datează de peste cinci sute de ani, dacă luăm în calcul actul de danie al lui Radu cel Frumos, din 17 mai 1473, scris în slavonă și păstrat în Arhivele Naționale. În acest document sînt menționate pentru prima dată cele două sate.

Fericirea familiilor Oprea și Streza n-a durat, pentru că groful Teleky cu oamenii lui au pus stăpînire pe aceste locuri, ridicîndu-și ulterior o curte boierească, împrejmuită cu ziduri groase. Cu timpul, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, cîțiva negustori au ridicat o fabrică de hîrtie și o fabrică de sticlărie în locul numit astăzi „la glăjerie”. Astfel, în cele două sate au venit familii de meșteri unguri și sași de prin părțile Sibiului și ale Brașovului. A fost construită o capelă catolică, apoi, în 1809, o biserică din piatră. Abia în anul 1860, la îndemnul episcopului de Sibiu, Andrei Șaguna (1809 - 1873), a fost înființată o școală românească care, neavînd sediu, funcționa prin casele oamenilor.

Familia lui Nicolae Cârțan se trăgea din ciobani. Din moși - strămoși, partea bărbătească își petrecea viața în urma turmelor de oi, dar niciunul nu s-a îmbogățit. Singura avere a familiei era o căsuță din bîrne de lemn, acoperită cu paie, un petec de pămînt și o turmă de 50 oi urmată de un măgar și cîini de pază. Nicolae Cârțan avea doi frați: Arsene, cîntăreț la biserică și Vasile, soldat în armata austriacă. În 1846, la vîrsta de 26 de ani, Nicolae Cârțan s-a căsătorit cu Maria Budac și cu ajutorul socrilor și-a ridicat o casă pe ulița care cobora de la biserică. Nicolae își petrecea viața în munte, unde păștea oile celor bogați. În timpul verii, cobora de cîteva ori ca să aducă merinde. Numai în timpul iernii rămînea lîngă ai săi. La fiecare doi ani, în familia Cârțan se naștea cîte un copil. Întîi Maria și Gheorghe (24 ianuarie 1849), după care au venit Nicolae, Chiva, Ion, Avram. Ultimul născut a fost Arsene.

În perioada zbuciumată a anilor 1848 - 1849, familia Teleky a părăsit Țara Făgărașului și Transilvania, plecînd la Budapesta.. Oliver Boier, administratorul pămînturilor grofului la Cârțișoara, vinde țaranilor o bucată de teren. Casa grofului este cumpărată de preotul Vulcan din Cârțișoara, care, mai apoi, o va dona satului ca să devină muzeu.

La vîrsta de cinci ani, Gheorghe cunoștea bine toate împrejurimile satelor Oprea și Streza - Cârțișoara. Vara căuta cuiburi de păsări, iar toamna culegea zmeură, alune și mure. Cînd a fost prima dată cu oile la păscut, a primit un sfat părintesc: *să stai lîngă oi, să ai grijă de ele, să le aperi de iepuri* (de lup nici pomeneală, era prea mic și nu trebuia speriat). Așa s-a obișnuit cu viața departe de sat și cu singurătatea.

Bunicul Avram, om la 70 de ani, știa multe, umblase prin lume, luptase cu *Napoleon Bunăparte*, iar bunica Maria torcea, fusul sfîrîind vesel între degetele ei slabe. Tot ea l-a îndemnat să meargă la școala din Făgăraș, făcută de Ion Codru din Drăguș. În jurul Cârțișoarei erau numai cîteva școli românești, înființate pe vremea împărătesei Maria Tereza. De fapt, erau românești numai cu numele, fiindcă elevii trebuiau să înve-

te obligator în limba germană ca să ajungă grăniceri. Școala din Vaida-Recea, înființată în 1815 ca școală grănicerească, a funcționat pînă în 1867 și avea conducere militară.

Bisericele și mănăstirile din Țara Făgărașului țineau, sub domnii români, de mitropolia Tîrgoviștei. Calvinismul nu a prins la români, deși unii preoți de la Sîmbăta de Sus, Lisa, Galați și Vad au fost înnoilați. La inițiativa principesei Suzana Lorantffy, la Făgăraș a fost înființată în 1657 o școală românească, care însă nu a funcționat mult timp fiind închisă de catolici care doreau ca Făgărașul să devină un centru al bisericii unite. Întrucît convertirea nu dădea rezultatele scontate, în Ardeal, în martie 1761, a fost trimis generalul Bucow, care, după ce a înăbușit răscola lui Sofronie din Cioara, a tras cu tunurile și a incendiat toate bisericile ortodoxe. Anume atunci a fost distrusă ctitoria brîncovenească de la Sîmbăta de Sus, care a stat în ruine timp de 140 ani, fiind restaurată pentru prima dată de mitropolitul Bălan. Unul din ctitori este și Regele Mihai I, al cărui tablou votiv a fost salvat ca prin minune în perioada comunistă. La Scorei, biserica ridicată pe timpul lui Mircea cel Bătrîn a fost la fel dărîmată. Pe lîngă această biserică funcționa o școală confesională pentru copii, condusă de învățătorul David Moțoc.

Îndemnurile bunicilor pentru ca nepotul să urmeze o școală au rămas însă fără niciun ecou. Fie că Gheorghe auzise de la alți copii din Recea că erau pedepsiți, dacă vorbeau românește (li se atîrna de gît o tăbliță pe care era desenat un măgar), fie că erau binecuvîntați de *Sfântul Nicolae*. Tatăl său s-a decis să-l ducă pe munte la stîna, sub Curmătura Bîlei, unde va învăța să facă brînză și caș. Stîna gospodărită de baciul Axente, avea 2000 de oi. Jumătate erau ale grofului Teleky, 500 ale administratorului Oliver Boier, iar restul, al oamenilor din Oprea - Cârțișoara. Turmele erau păzite de șase ciobani, printre care și Gheorghe Cârțan, și zece cîini. În mintea lui Gheorghe s-a limpezit un adevăr trist: românii trăiau în două țări, iar pe creasta munților era granița dintre ei. Normal că-și puneă între-

barea: „*cine dracu' a văzut graniță în mijlocul țării?*”.

Într-o primăvară, și-a pus în traistă două cămăși, două izmene și o pereche de opinci, zestre cu care începea viața de cioban. Mai avea un ciomag cioplit frumos și un tovarăș de nădejde, pe Burcuș, cîinele ciobănesc. Apoi au pornit cu turmele de oi după rînduiala străveche: în frunte măgarii, care purtau samarele cu merinde și cojoacele ciobanilor, căldările pentru gătit mîncarea, după ei berbecii cu clopote de aramă, pe urmă cîrlanii, mînzatele, mieii și, în fine, sterpele. Gheorghe pășea mîndru că fusese primit în rîndul ciobanilor. A treia zi, au ajuns la stîna din bîrne de brad, acoperită cu cetină și scoarță de brad. Păscutul oilor era floare la ureche în comparație cu mulsul lor. Din lapte să făcea jîntiță, brînză, caș și, mai ales, urdă dulce. Hrana ciobanului era obișnuit un bulgăr de mămăligă, un pumn de brînză sau urdă și, ca să fie sătul, mai bea apă rece de izvor. În ziua cînd baciul Axente l-a învățat să cînte din fluier, bucuria lui a fost imensă. La 15 ani, Gheorghe Cârțan cunoștea toate tainele muntelui, dar curiozitatea îl îndemna să vadă ce este dincolo de munți. Își amintea spusele baciul Axente: „*În România sunt oameni ca și noi, au aceeași înfățișare și același port*”. Nu peste mult timp, Gheorghe Cârțan va trece dincolo de munți de sute de ori, fără acte, prin „*vama cucului*”, pe „*calea ursului*”, sub privirile vulturilor...

În primăvara lui 1864, s-a răspândit ca un fulger vestea că fabrica de hîrtie din Cârțișoara a luat foc, iar în anul următor a fost o secetă cumplită. A izbucnit un incediu care a distrus jumătate din sat. Fiind la marginea satului, casa lui Nicolae Cârțan a scăpat de flăcări. La 67 de ani, Nicolae Cârțan nu a mai urcat pe munte. La capătul unei vieți chinuite nu avea altă avere decît cei șapte copii și 100 de oi, dar era fericit că a trăit cîstit. Venise vremea să împartă tot ce agonisise: casa rămînea Mariei, că e fată și

se va mărita, lui Gheorghe, care l-a ajutat la ciobănit, îi lasa 50 de oi, alte 50 le lăsa celorlalte odrasle. A murit împăcat, pentru că avea copii buni și vrednici.

Biserica și cimitirul satului erau așezate pe o colină. În apropierea bisericii erau mormintele celor bogați, fruntașilor satului, pe la mijloc, celor mai răsăriți, iar la margine, celor săraci. Slujba de pomenire a citit-o popa Vulcan și fratele lui Nicolae, Arsene, care era cîntăreț. Unchii și mătușile lui Gheorghe vroiau să-l facă sluga familiei, ciobanul turmei tuturor cîrșanilor și budacilor, lucru de neacceptat din partea acestuia.

În luna mai 1867, Gheorghe și-a luat rămas bun de la familie și a pornit cu cele 50 de oi în necunoscut. A doua zi a mers spre Breaza, unde a înnoptat. Aflînd că cineva are de vînzare un măgar, nu a ezitat să facă un tîrg cu două oi pentru măgar, pe care l-a numit loșca. Ajuns a doua zi la Berivoi, a mai vîndut o oaie pentru un ceaun de fiert mămăliga și un sac de mălai. A ocolit Brașovul și s-a oprit deasupra Săcelelor. Aici a cunoscut un cioban care îi va schimba soarta. Acesta era Ion Cotigă, un flăcău chipeș de 28 de ani, curat îmbrăcat, stăpînul unei turme de 80 de oi. Era om cu carte, umblase prin mai multe școli înalte, tatăl său fiind subprefect în România. Plecase de acasă și devenise cioban. Cotigă era un bun gospodar, cunoscînd, în același timp, și istoria poporului român. Avea cunoștințe despre filosofii greci, despre Platon și Socrate, despre istoricii romani și greci, Titus Liviu și Herodot, dar și despre Ovidiu care a murit la Tomis. Pe Traian și Decebal îi considera părinții poporului român. Cârșan asculta uimit și nu pricepea cum de acest cioban cunoaște atîtea lucruri. După cîteva zile au legat o prietenie trainică și s-au înțeles să-și unească turmele și să ciobănească împreună. „*Te învăț eu carte îi spunea Cotigă, avem timp berechet. Să ajungem în Bărăgan, să ne construim stîna și locul de pășunat și în cîteva luni începem citirea și scrisul, cărți avem destule*”.

După cîteva zile de mers, au trecut apa Ialomiței și s-au oprit la marginea Ciulniței. Aici

au fost la primărie pentru a se înscrie în evidențe, dar și pentru a plăti taxele de pășunat pentru anul 1867 - 1868.

Anii treceau și odată cu ei se înmulțeau și oile. Primăvara și toamna plecau la Călărași să vîndă mieii, brînză, cașul și lîna oilor, dar și să cumpere cele necesare. De la 50 de oi a ajuns repede la 300 de capete, devenind un cioban înstărit. Cotigă păstra banii, făcea cumpărături, plătea taxele, dar cumpăra și cărți. Biblioteca lor creștea cu fiecare an. Cînd Cotigă era bine dispus, îi citea cu glas tare lui Cârșan care asculta fascinat.

Într-o zi, au început lecțiile ca la școală, cu abecedar, cărți de citit, de aritmetică, o tăbliță de gresie etc. Cârșan, cu mintea limpede, prindea ușor, astfel că la 25 de ani a ajuns să poată citi orice carte și să scrie corect. Citea multe cărți de istorie, iar paginile în care se vorbea despre trecutul poporului român le cunoștea pe dinafară. Istoria românilor pentru Cârșan era ca o biblie a neamului, fără ca să neglijeze istoria antică, fondarea Romei, legenda Lupoacei, a lui Romulus și Remus, cuceririle lui Traian etc. Într-o zi, descoperă la Cotigă „*Cronica românilor*” de Gheorghe Șincai, unde se vorbește de cetatea de la Deva, de Grădiște și multe altele. Tot Cotigă este cel ce îi pune la dispoziție „*Istoria Românilor sub Mihai Vodă Viteazul*” a lui Nicolae Bălcescu. Brusc, l-a apucat dorul de Cârțișoara, dar nu putea merge acolo de frică să nu fie prins de jandarmi și trimis la cătănie.

Sărăcia și persecuțiile au determinat pe multi făgărășeni să emigreze dincolo de Carpați. Ștefan Mareș, în cartea sa „*Emigrările românești din Transilvania*”, indică un număr de peste 3.600 făgărășeni care au trecut Carpații pînă în anul 1870. O altă mărturie o relatează Ion Ionescu de la Brad, în 1850, cînd vizitează mănăstirea Cocos din Dobrogea, unde găsește stareț pe Visarion, venit din Țara Făgărașului. Scriitorul mărturisește următoarele despre starețul mănăstirii „*Un înfocat naționalist, apărător al adevărului și dreptății, acest părinte mi-a captivat inima prin virtutea morală și gîndirile lui de emancipare a*

românilor". Tot aici s-a călugărit și bogatul oier din Poiana Sibiului, Nicolae Hagi Ghiță, care a dăruit mănăstirii 500 oi și 15 000 galbeni și astfel s-a ridicat biserica. Mocanul Manea Giugea a lăsat averea lui pentru o școală românească la Tulcea. Un alt făgărășan, Ignat Mircea, a ținut „Carul cu bere” din București, iar feciorii lui restaurantul „Carpați”. Din banii lor în satul Cața s-a ridicat o școală, la inaugurarea căreia au participat I. L. Caragiale, Gh. Coșbuc și St. O. Iosif. Evenimentele din 1877 nu au trecut fără să trezească în sufletul lui Cârțan simțul patriotic. Cei doi ciobani și-au oprit doar 30 oi și 2 berbeci pentru prăsilă, iar restul de 1200 oi au fost donate armatei române.

În această perioadă, potrivit unei convenții minuțios negociate de Carol I, România îngăduia armatei ruse să traverseze România și să treacă Dunărea, condiția fiind respectarea integrității teritoriale a țării. România mobilizase 60.000 militari și a organizat apărarea Dunării. La 28 aprilie 1877, tunurile românești răspund la un atac al artileriei turce din Vidin. La 9 mai este declarată Independența României. Acest război pentru neaflințare nu putea să nu găsească înțelegere la românii din Banat, Bucovina și Transilvania. Ei au trecut munții cu miile pentru a se înrola voluntari în armata română. Revista *Familia* solicita femeilor să confecționeze bandaje pentru răniți. Numai din Săliște și Rășinari au trecut în România 1.657 de tineri voluntari. Din Streja - Cârțișoara s-a înrolat voluntar și a participat la asaltul redutei Grivița tânărul Constantin Folea. Peste patru sute de comitete de ajutor și centre de colectare a ofrandelor au funcționat la Viena, Budapesta, Timișoara, Lugoj, Cluj, Făgăraș, Turda, Sighișoara, Deva, Hațeg etc. Pe listele de subscrieri din Bucovina se puteau citi numele lui Gheorghe Flondor, N. Hurmuzachi, Iancu Zotta, I. Cîntea și episcopului Silvestru Morariu din Cernăuți. Când s-a aflat că din Transilvania au fost colectați 124 700 franci aur, guvernul de la Budapesta a ordonat dizolvarea acestor comitete de inițiativă. Ele au funcționat totuși prin alte forme până la sfârșitul războiului. Banii strânși de asocia-

ția culturală *Arboroasa* din Cernăuți, destinați pentru dotarea voluntarilor bucovineni cu echipament militar, au fost, în final, redirecționați spre acordarea de burse studenților români din Valea Timocului, care studiau la București și din care o parte au luptat pe front. În această atmosferă, nu este ieșită din comun decizia lui Cârțan de a se înrola în batalionul de rezervă de la Roșiorii de Vede, care instruia voluntarii. Dorința de a lupta pe front nu i-a fost îndeplinită, ceea ce l-a durut nespus de mult. Neparticiparea la Războiul de Independență a fost o durere care-l va frământa toată viața.

II.

După demobilizare, Cârțan s-a dus direct la Cotigă pentru a plănuși amândoi refacerea turmei de oi, însă l-a cuprins și dorul de cei de acasă, de răcoarea Bilei și așa s-a hotărât să meargă la Cârțișoara. Pentru a evita întâlnirea cu jandarmii, el a ocolit Brașovul prin Poiana Măru-lui și a intrat în Țara Făgărașului prin Ohaba, după care au urmat Șercăița, Dejani, Sîmbăta de Sus și Arpașul de Sus.

Ajuns acasă, află că a fost căutat de jandarmi pentru a fi luat la armată. Cazul lui era unul complicat, întârziase opt ani la recrutare și era amenințat cu închisoarea. Ca să scape de detenție a fost nevoit să se prezinte la Făgăraș, unde a fost încorporat și expedit la regimentul 31 Infanterie de la Zemm, lângă Belgrad, iar apoi a ajuns în Bosnia - Herțegovina, unde erau trimiși, de regulă, recruții români.

A făcut acest gest cu gândul că se va lăsa de ciobănit și va răspîndi legal cartea românească în Ardeal, pentru care trebuia să aibe toate actele în regulă. Majoritatea ofițerilor erau austrieci, iar instrucția se făcea în limba germană, așa că, vrînd-nevrînd, a început să învețe germana. Căpitanul Pitterman, un vienez cultivat și plin de omenie, avea o simpatie deosebită pentru Câr-

țan. Îi aprecia istețimea și mai ales îi plăcea cum vorbea despre neamul lui. Cârțan a fost în armată în perioada anilor 1878 - 1881, când împlinise deja 32 de ani. Faima lui era cunoscută în tot regimentul. Era respectat pentru seriozitatea lui dar și pentru modul cum răspundea la întrebări: scurt, de multe ori cu tîlc și avea curajul să-și apere părerea în fața ofițerilor care îl provocau cu teoria lui Rösler, potrivit căreia românii erau urmașii unor tîlhari aduși de Traian în Dacia.

Din armată, Cârțan s-a întors la Cârțișoara.

ra în mijlocul familiei, unde a povestit întâmplările din cătănie. Aici, află cu durere faptul că cei care vroiau să învețe carte trebuiau să se ducă la școala ungurească. Unul dintre acești copii era și Matei Țimforea, care avea să ajungă ulterior un vestit pictor de icoane. Parte dintre aceste icoane pe sticlă sînt păstrate în muzeul din Cârțișoara. Rămăsese să rezolve problema oilor din Bărăgan, pe care le înmulțea în continuare Ion Cotigă, care mai bine de 15 ani i-a fost ca un frate mai mare. Sosise vremea despărțirii. În cîteva zile au împărțit turma, Cotigă a luat două părți, iar Cârțan a rămas cu 400 de oi, 2 măgari, patru cîini și cîteva desage pline cu cărți. Era totuși un cioban cu stare, dar nu mai dorea să fie cioban, dorea să cumpere cărți românești pentru tinerii ardeleni.

În primăvara lui 1882, a pornit spre Cârțișoara prin Pasul Buzăului, plătind taxele vamale.

Venea din Bărăgan, unde cîmpia era întinsă și unde nu erau probleme dacă oille se abăteau de la traseu. În Țara Bîrsei a întîmpinat multe necazuri cu paznicii de cîmp, care constatau că lanurile cultivate erau distruse de cele 400 de oi ale lui Cârțan. Majoritatea proprietarilor erau sași, care își apărau cu îndîrjire recoltele, avînd și legea, pretorii și jandarmii de partea lor.

Amenzile și confiscările de oi au fost multe, acestea duceau la dublarea pedepsei care nu era legală: amendă și confiscarea bunurilor. În doar două săptămîni, Cârțan a rămas doar cu 200 de oi. Când a ajuns la marginea Făgărașului la Perșani, rămăsese numai cu măgarul și doi cîini. Acum începe un șir de plîngeri făcute la oficialitățile din Brașov și pînă la împăratul de la Viena, mulți români din Ardeal crezînd în dreptatea împăratului.

După cîteva zile petrecute la Viena și pe la porțile cancelariei, s-a încredințat că dreptate nu va primi din partea împăratului. A fost ajutat de studenții români care studiau la Viena, care i-au redactat prima petiție pe care a semnat-o în data de 10 octombrie 1882. Anii au trecut, iar Cârțan tot bătea drumul la Viena în căutarea dreptății. Nu după mult timp, în 1892, delegația românilor ardeleni încercau să depună împăratului textul *Memorandului*. Timp de două săptămîni, cît a stat în această perioadă la Viena, Cârțan a încercat prin toate mijloacele să fie primit în audiență la Împărat. Nu a putut ajunge decît în anticameră, unde a fost refuzat de mai multe ori, ca, în final, să fie arestat și expedit cu trenul la Pesta. Cu aceeași revoltă a încercat și Horia, și mai târziu Avram Iancu, să obțină dreptate pentru români de la împărat. La Viena a cutureierat străzile, a cunoscut oameni, a intrat în anticariate de unde a achiziționat *Cronica Românilor* a lui Gh. Șincai. Aceste încercări ale lui Cârțan de a ajunge la Împărat au fost scrise într-un articol intitulat *Un țaran român la Viena*, apărut în ziarul *Dreptatea* din 4 martie 1895, semnat de Valeriu Braniște.

În fiecare primăvară, la Blaj, se adunau

românii din toată Transilvania, din diferite pături sociale, evocându-i pe cei care au luptat pentru libertatea națională și pentru unirea cu România. Cârțan era prezent la aceste manifestări și era captivat de atmosfera plină de simțire națională.

Conferința românilor de la Sibiu, din 12-14 mai 1881, solicita împăratului revenirea la autonomia Transilvaniei și dreptul de a folosi limba română în justiție și administrație. Între timp, la Cârțișoara i s-a făcut o percheziție, prilej pentru care au fost confiscate mai multe cărți găsite în podul casei. În iarna anului 1894-1895, Cârțan a rămas în satul său unde recitea *Cronica Românilor* a lui Gh. Șincai și *Istoria românilor sub Mihai Vodă Viteazul* de N. Bălcescu. Dintre toți domnitorii români, Cârțan îl admira pe Mihai Viteazul, care a unit sub același scut toate provinciile românești. Pînă la acea dată, după 18 ani trăiți în România, nu fusese încă niciodată la București.

În ziua cînd Cârțan împlinea 42 de ani, la 24 ianuarie 1891, la București se înființa *Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor*, sub președinția istoricului V. A. Urechia. Printre membrii de conducere trebuie să amintim pe Grigore Brătianu, Ion Bianu, Dr. Victor Babeș, I. C. Brădișteanu, Dr. Minovici. Cu timpul, Liga culturală va avea filiale în fiecare județ al țării, care vor antrena personalități de primă mărime cum erau: Spiru Haret, Gr. Tocilescu, N. Iorga, I. Slavici, V. Lucaciu, Șt. Delavrancea, Al. Odobescu, Simion Mehedinți etc. În același an, cu sprijinul Ligii și al lui V. A. Urechia, apare *Memoriul studenților români privind situația românilor din Transilvania și Ungaria*, apariție ce va avea un imens ecou european.

În 1888, un grup mixt începe marcarea graniței cu bârne și stîlpi, în timp ce Cârțan se afla și el pe munte. Militarii români care lucrau la fixarea balizelor de frontieră au făcut un popas la Cârțișoara, unde au fost impresionați de spiritul de prietenie și ospitalitate a locuitorilor. Cârțan a putut vedea cu ochii lui locurile de trecere legală a graniței.

El a fost martorul unor evenimente crucia-

le din istoria românilor transilvăneni. *Memorandul* adresat împăratului făcea cunoscut în termeni clari și într-un spirit vibrant Curții vieneze și întregii Europe starea de fapt a românilor din Transilvania. Majoritarii români sînt împiedicați de o lege electorală de a participa la viața politică, nicio școală românească nu este subvenționată de stat, legea presei împiedică să-și exprime opiniile, iar ziariștii români sînt arestați sau amendați. Deznaționalizarea românilor constituia o politică de stat. *Împăratul n-a citit Memorandul*, ci l-a trimis guvernului de la Budapesta. Aristocrația maghiară nu a înțeles dorințele românilor și a refuzat dreptul acestora la o viață normală. *Memorandul* a fost tipărit pe 23 pagini și tradus pentru opinia publică europeană. La procesul intentat memorandiștilor a participat și Gheorghe Cârțan. Atitudinea sa nu a rămas fără urmări. El a fost arestat, iar după trei zile a fost eliberat. S-a hotărât să meargă din nou la împărat. Se pare că acesta l-a primit, dacă dăm crezare celor spuse de Octavian Meta. Arătîndu-i împăratului rănile căpătate din timpul anchetei, acesta a promis că i se va face dreptate.

În anul 1895, Cârțan face cerere pentru a duce carte românească tinerilor din Ardeal, drept pentru care este din nou arestat.

Dorința de a vedea Bucureștiul, capitala tuturor românilor, l-a determinat pe Cârțan să pornească la drum, în cojocul lui nelipsit, cu traisa cu pîine de secară, o bucată de slănină și cu toiagul șlefuit de atîta folosință. A plecat din Cârțișoara pe sub Munții Făgărașului, trecînd prin Lisa, Breaza în apropierea cetății lui Negru Vodă, pe valea Urlei, traversînd granița, a coborît pe valea Dîmboviței, ajungînd la Rucăr și Cîmpulung. La Tîrgoviște a luat trenul spre București, unde a coborît în gara Tîrgoviște, azi Gara de Nord.

În acea perioadă, Bucureștiul era în plină construcție a unor clădiri fundamentale. Arhitecții francezi Villacrosse și Tallaye, au ridicat edificii

care se confruntau cu cele ridicate în manieră autohtonă de Ion. Mincu și Petre Antonescu. Pe locul hanului Șerban Vodă a fost construit edificiul Băncii Naționale, iar pe locul Mitocului Rîmnicului, a fost ridicat Ateneul Român, după planurile lui Bottereau, care a introdus pentru prima dată iluminarea cu gaz și canalizarea orașului. Pe locul biserici Sărindari a apărut Cercul Militar, lista poate continua cu Liceul Lazăr, Palatul Poștelor, Casa de depuneri, Universitatea, Palatul Cantacuzino (arh. Berindei), Palatul Justiției etc. În fața Universității a fost amplasată statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul, opera sculptorului Carrier Belleuse, dezvelită în 1876. După numai trei ani, în 1880, Ion Heliade Rădulescu era cinsit cu o statuie din piatră, lucrată de Ettore Ferrari, care este și autorul statuii lui Ovidiu din Constanța. În 1885, pe aceeași linie cu Mihai Viteazul și I. H. Rădulescu, este amplasată statuia lui Gh. Lazăr, opera sculptorului Ion Georgescu. Statuia lui Spiru Haret va apare mult mai târziu, în anul 1934. În acea perioadă, universitatea îl avea ca rector pe Titu Maiorescu, profesor de logică și filosofie contemporană, iar Spiru Haret era profesor de mecanică teoretică, V. A. Urechia - de istorie a românilor, Grigore Tocilescu - de istorie universală și, în fine, Nestor Urechia, profesor de geometrie descriptivă. În anul 1895, Nicolae Iorga împlinea 24 de ani și era deja profesor universitar. În această calitate, a ținut prima lui conferință la Ateneul Român, despre istoria românilor. În acel an, activa la București și „intelligenția” ardeleană, reprezentată de Ion Slavici și George Coșbuc. Rolul jucat de *Liga pentru unitate culturală a tuturor românilor* a fost foarte important. Ea a luptat pentru ca limba română să fie apărută acolo unde era amenințată de dispariție. Președintele Ligii, V. A. Urechia, a constituit, în procesul memorandiștilor, legătura dintre Cluj, locul unde se desfășura procesul și opinia publică din străinătate.

Pe parcursul a peste o săptămână cât a durat drumul la București, Cârțan s-a tot gândit la ce avea să-i spună statuii celui care a fost unificatorul românilor din cele trei provincii româ-

nești. Ajuns la statuia lui Mihai Viteazul, unde domnitorul avea în mîna stîngă securea, așa cum știa din scrieri, că era stîngaci, a privit îndelung și s-a închinat la acest soclu precum la un altar. Nu și-a pus problema unde urma să doarmă, fiind obișnuit de pe munte să doarmă oriunde. Așa că și-a așezat cojocul la picioarele domnitorului și a dormit cu imaginea voievodului în gînd. După cîteva zile de vizitare a marilor bulevarde din București, într-o seară, pe cînd se pregătea să se culce în cojocul lui lîngă statuie, s-a apropiat de el un om simplu, ardelean ca și el, pe nume Ion Grama din Toderița, numit și Todirel după localitatea de unde era, tot din Țara Făgărașului. Acesta l-a luat la el să doarmă în acea seară și i-a povestit cum a ajuns la București să slujească la un „domn învățat” care era profesorul V. A. Urechia și locuia în acea perioadă pe strada Brezoiu la numărul 28. Dimineața, Todirel povestește profesorului pățania de cu seară și cum l-a găsit pe ciobanul de la statuie, care cunoaște foarte bine istoria românilor. Profesorul curios a dorit să-l vadă și l-a poftit în camera de lucru plină de tablouri și de cărți. Așa apare Cârțan în fața academicianului: înalt ca un brad, în opinci și cioareci, cămașă de cîneapă desfăcută la piept. Sinceritatea și simplitatea acestui om l-au cucerit imediat pe Urechia. Cînd a aflat că și-a cumpărat de la Viena *Cronica Românilor* de Gheorghe Șincai, interesul lui Urechia pentru acest cioban a crescut vizibil. Din discuții, Urechia a aflat toată povestea lui Cârțan și l-a îndemnat pe Todirel să-l conducă prin muzeele din București. Așa a mărturisit că dorește să adune cărți ca să lumineze românii din Ardeal, unde nu sunt biblioteci românești și nu sunt nici fonduri pentru procurarea lor. Urechia l-a numit pentru prima dată „*Badea Cârțan*” și astfel i-a rămas acest apelativ care a devenit atît de cunoscut mai apoi. Într-o seară l-a prezentat colegului Gr. Tocilescu, care a rămas și el impresionat de cunoștințele acestui cioban, dar și de voința și patriotismul manifestat. În altă zi, Cârțan a vizitat sediul Ligii Culturale din str. Nouă nr. 2, unde l-a cunoscut pe Ion Slavici, G. Coșbuc,

Spiru Haret, N. Iorga și alți intelectuali animați de sentimente patriotice. Om simplu, dar cu mult bun simț, Cârțan le-a cerut acestora cărți pentru românii din Transilvania. De la București pleacă încărcat cu ziare, reviste, abecedare, cărți de istorie, de geografie, gramatici și multă literatură română. Trecea cu ele prin „vama cucului” și pe „potecile ursului” aducându-le la cei care trebuiau să simtă că nu sînt singuri în lupta lor pentru libertate.

Isprava lui cu dormitul la statuia lui Mihai Viteazul a ajuns și la urechile ziariștilor care au început să-l popularizeze. Tocilescu i-a trezit lui Badea Cârțan interesul de a cunoaște semnificația Columnii lui Traian. Ca urmare, Cârțan se hotărăște să meargă la Roma să vadă cu ochii lui și să simtă cu inima istoria scrisă pe Columnă.

Badea Cârțan la Roma

Întors la Cârțișoara, caută prin pod toate cărțile care scriu despre Columna lui Traian, cine a construit-o și toate amănuntele interesante despre această superbă lucrare. Urechia îi oferă sprijin de a obține un pașaport, bilete de tren și ceva bani de călătorie. Cârțan le refuză pe toate

cu demnitate, spunînd că va merge pe jos pînă la Roma, așa cum și Traian a ajuns în Dacia. A primit totuși de la profesor cîteva scrisori de recomandare pentru Legația română din Roma, pentru marchizul Pandolffi, un bun prieten al românilor, redacția ziarului *Riforma*. Cârțan i-a promis că-i va scrie din Roma. În traista cu care a plecat, pe lîngă merinde a pus și o legătură de grîu și pămînt din Cârțișoara. Înainte de a pleca la drum, a scris o scrisoare deschisă ministrului Perczel, cel care a refuzat să-i acorde autorizația de a

răspîndi carte românească. Ziarul *Tri-buna* din Sibiu i-a publicat scrisoarea în numărul din 26 ianuarie 1896, din care rezultau strădanii-le făcute la toate autoritățile pentru a primi autorizația.

III.

A pornit la drum pe 3 ianuarie 1896, a traversat Transilvania, unde a fost găzduit de români și a ajuns la Timișoara, unde l-a căutat pe Valeriu Braniște, redactorul *Dreptății*. După 14 zile de mers pe jos, la 17 ianuarie a ajuns la Budapesta. Aici s-a angajat la un olar ungur, cu 20 de zloți pe zi, pe care îl ajuta să confecționeze oalele din lut. Cu banii cîștigați a plecat mai departe la drum și a ajuns la Viena pe 1 februa-

rie, poposind, ca de obicei, la „Pisica Neagră”, unde s-a întâlnit din nou cu studenții români. A urmat drumul spre Salzburg, după care s-a îndreptat spre sud, în Tirol, la Innsbruck, localitatea unde se află Arcul de Triumf al Mariei Tereza, cunoscut lui Cârțan din armată. După ce a traversat Alpii, mulți l-au luat drept pelerin catolic, alții l-au confundat cu un păstor toscan sau calabrez. Cu munții și cu trecerea granițelor fără pașaport Cârțan era obișnuit, iar păstorii italieni l-au găzduit. Prin pasul Cadibona a trecut Apeninii ajungând la Geneva și, după cinci zile, a ajuns la Pisa. A urmat Livorno, iar când a dat de Tibru a făcut cum l-a sfătuit profesorul Urechia, a cotit la stînga în amonte și a ajuns la Roma după 45 de zile de mers pe jos. La marginea Romei, aceleași căsuțe modeste, din care răzbătea sărăcia familiilor cu mulți copii, dar cei care le locuiau aveau un suflet cald și generos. Au împărțit bucuroși un pat și o farfurie de mîncare cu acest ciudat *pastore* de pe meleaguri îndepărtate. A doua zi, ghidat de un instinct exersat în lungile lui călătorii, trece pe lângă Termele lui Dioclițian, ajunge la Forul Roman pe lângă basilica Maxențiu, trece pe

pămînt și grîu din Țara Făgărașului, pe care le presară drept prinos dacic, marelui împărat. Grîul și pămîntul constituiau singurele ofrande care puteau să exprime sentimentele de bunătate și de recunoștiință pe care acest urmaș al măreției latine și al statorniciei dacice le putea oferi. A fost acel gest mai sincer și mai profund decît orice alt ceremonial oficial. Cârțan și-a așternut cojocul în fața ușii de intrare în Columnă și, frînt de oboseală, adoarme fericit. Când s-a trezit dimineața, Columna era înconjurată de vizitatori. Mai întîi, toți au crezut că municipalitatea a îmbrăcat un slujbaș pentru a arăta cum arată un dac. Dar pentru că omul vorbea un „dialect” neînțeles, a venit la fața locului un polițist. Omul legii, ajutat de un italian care a lucrat în portul Galați ca funcționar, se lămurește despre povestea lui Badea Cârțan. Invitat la poliție, este anunțată Legația României din Roma, de unde vine însuși Duiliu Zamfirescu, secretarul legației. A doua zi, ziarele anunțau evenimentul zilei: „*Un dac a coborît de pe Columnă*”.

Isprava lui de a face mii de kilometri pe jos era demnă de admirat. Articolele din ziarele din acea perioadă: *Il Popolo*, *Riforma*, *Il Messaggero*, *La Stampa*, *Fanfulla* și *L'Italia* își informau cititorii despre celebrul vizitator. Duiliu Zamfirescu a reușit să-l convingă pe Cârțan să se îmbrace ca la oraș, „nemțește”, și astfel a mers cu el prin interiorul Columnei, de unde a privit de sus Roma. Cârțan nu a putut înțelege de ce un papă a înlocuit statuia lui Traian din capul coloanei cu statuia Sfîntului Petru. În acea perioadă, se afla la studii la Roma și Epaminonda Lucaciu, fiul preotului Vasile Lucaciu, memorandistul. Aflînd din ziare că un compatriot de-al său se află la Roma, l-a căutat și l-a condus să vadă monumentele din Roma. Așa Badea Cârțan a avut prilejul să treacă prin Piazza dei Fiori, unde a fost ars pe rug Giordano Bruno. Au văzut Termele, construcție începută de Septimiu Sever în anul 206 și terminată de Caracalla în anul 217. Între Colina Capitoliului și marele amfiteatru Coliseum, în care încăpeau peste 80.000 de spectatori, se află Forul Roman. Tînărul Epaminonda i-a arătat

Badea Cârțan la Roma, la baza Columnei lui Traian

sub Arcul de Triumf al lui Constantin, urcă panta Palatinului și se îndreaptă spre Columnă.

Copleșit de aceste monumente încărcate de atîta istorie, trăiește cea mai importantă clipă a vieții, așa cum va mărturisi ziariștilor. Coboară lângă soclul Columnei, se închină în genunchi, desface desaga și scoate din ea săculețul cu

și alte chipuri de daci expuse la Cassina Farnese din Palatin, unde sînt două busturi, iar în grădina Vilei Medici au putut admira un *călăreț dac*. În Vila Borghese se păstrau cîteva piese adunate din Forul Roman, iar în galeria Braccio Nuovo cele două busturi: *Captivul dac* și cel a lui *Decebal*.

Printre filo-românii din acea perioadă se numărau senatorul Angelo de Gubernatis, deputatul Matteo Imbriani, marchizul Pandolfi, publicistii Roberto Fava și Tulio Massarini, filozofii G. I. Ascoli și Carlo Cattaneo. Timp de patru săptămîni Gheorghe Cârțan a fost eroul zilei. Marchizul Pandolfi a dat o masă în cinstea lui, avînd invitați din înalta societate. La cină, Cârțan a fost așezat în capul mesei, ca un oaspete important, gest făcut dintr-o afecțiune sinceră față de solul poporului român. Cârțan, fire modestă, obișnuit cu greutățile, era ponderat la mîncare, nu servea băutura decît ca să închine paharul fără să guste celebrele vinuri italiene.

La această masă, Badea Cârțan a dat o lecție de solidaritate latină, pornită dintr-o judecată simplă, sinceră și naivă. Cârțan le arată o mîină cu degetele răsirate. Un deget să zicem că este Italia, altul este Franța, următorul Spania, al patrulea Portugalia și ultimul România. Dacă luăm o portocală și o punem pe un deget care reprezintă Italia, portocala va cădea, dacă o punem pe două degete, portocala din nou nu va putea sta, dar dacă o punem pe cele cinci degete, vedeți ce bine stă? Portocala (care simbolizează globul pămîntesc) nu va cădea nici dacă bate Crivățul. Dacă cele cinci țări care se trag din Mama Roma s-ar uni, tot pămîntul s-ar sprijini pe ele!

Deputatul Matteo Imbriani l-a condus în parlamentul italian, care-și deschidea sesiunea, unde l-a cunoscut pe un alt deputat, Sanguinetti. Marchizul Pandolfi l-a invitat la Senat, unde a prezentat situația românilor din Transilvania. Printre cei cu care a vorbit mai mult se numără profesorul Mainieri, secretarul general al Ministerului Lucrărilor Publice, și cu cavalerul Brutto Amante. A mai avut lungi discuții și cu comandorul Bacelli și cu ministrul regal Giantureo, care a

avut inspirația să-i facă cadou o fotografie a Columnei. Este prezentat de către Pandolfi regelui, iar cardinalul Rampolla îl introduce într-o audiență chiar la papă, la Vatican. Toți au rămas impresionați de cunoștințele istorice ale lui Cârțan. Începuse să învețe puțin din limba italiană și era fericit să aducă atîția prieteni țării sale, de care România avea atîta nevoie. Cavalerul Antily, l-a invitat la el acasă, unde poeta Clelia Bertini, soția acestuia, înzestrată cu multă delicatețe, a recitat din poeziile sale, iar Cârțan a impresionat cu doine românești. Poeta i-a dăruit o fotografie cu autograf, care, ulterior, i-a fost confiscată de autoritățile maghiare.

Din aceste vizite făcute, Cârțan a adunat foarte multe cărți și fotografii cu monumentele din Roma, cu intenția de a înființa o bibliotecă populară în Cârțișoara, obiectiv destul de greu de realizat în acea perioadă. Doamna Le Lieure, patroana unui atelier fotografic, a dorit să facă o fotografie în mărime naturală a lui Badea Cârțan pe care a expus-o în vitrina magazinului. Cu această ocazie a fost invitat să vadă primul cinematograf de care Cârțan va povesti ziaristilor din țară cum „se lupta neputincioasă locomotiva să se deslipească de pe zid”. La Roma a fost oaspetele arhitectului Carlo Enderle, care ridicase cîteva clădiri în București, în casa căruia domnișoarele Irene și Roza, care vorbeau românește, au cîntat la mandolină și pian, iar Cârțan a doinit cu fluierul, impresionînd asistența. La plecare, arhitectul l-a rugat pe Cârțan să înmâneze o scrisoare soacrei sale, domana Schlatter din Brașov.

Printre ultimile vizite făcute la Roma trebuie amintită și cea făcută la invitația căpitanului Ugo Martelli, la regimentul unde își desfășura activitatea. Căpitanul fusese atașat militar la București, cunoștea bine românește și a tradus ostașilor italieni relatările lui Cârțan din Războiul de Independență, asaltul de la Grivița și despre căderea Plevnei.

Sosise vremea să plece acasă, așa că

Legatia română i-a procurat bilete de tren, iar domna Lahovari l-a ajutat să-și împacheteze toate cadourile primite. În ziua dinainte de plecare, marchizul Pandolfi a organizat în cinstea lui o întâlnire de adio în casa sa, dar la care Cârțan nu a mai participat, el fiind deja plecat la drum. Ne închipuim cât de greu i-a fost lui Duiliu Zamfirescu să-l scuize pe Badea Cârțan, iar gazda să răspundă întrebărilor celor invitați. Între timp, Cârțan a trecut pe la Legatie, unde a depus hainele cele „nemțești”, oferite cu generozitate de Duiliu Zmanfirescu, care avusese grijă să telefoneze la Veneția, secretarului său, Paul Zorse, să-l aștepte în gară pe Cârțan, ușor de recunoscut după îmbrăcăminte. Însă Cârțan s-a îndreptat către sud, la Napoli, a vizitat orașul Pompei și a poposit pe malul Adriaticii la Ancon. De aici a plecat la Florența, Bologna și Padova, de unde s-a îndreptat spre Veneția, în a zecea zi de la plecarea din Roma.

Paul Zorse, era tot în gară, unde îl aștepta la fiecare tren. Descoperit și recuperat, l-a însoțit prin oraș unde a vizitat Palatul Dogilor, pe unde au pășit și solii lui Ștefan cel Mare și ai lui Vasile Lupu în căutare de ajutoare pentru lupta cu turcii. Cu siguranță au vizitat și biserica San Marco, unde a primit explicații referitoare la stilul bizantin-venețian, a admirat mozaicurile, statuile și a primit și informația despre Petru Cercel, fraatele lui Mihai Viteazul, care a fost ambasadorul acestuia la Veneția.

Cârțan a plecat din Veneția spre Fiume și de aici s-a îndreptat către Austria, în câteva zile ajungând la Cârțișoara. Până la el, doar Codru Drăgușanu a vizitat Italia, dar cu trenul și diligența. Ziarele românești din București, Transilvania și Ungaria au preluat din presa italiană toate amănuntele acestei inedite călătorii. Dar și autoritățile austro-ungare au început să-l supravegheze în relațiile pe care le avea cu intelectualii din România, mai ales acum după această călătorie. În casa părintească, povestea sătenilor tot ce văzuse și mai ales cum a fost primit de regele Italiei, cum a stat de vorbă cu papa, despre vizita de la Senat și Parlamentul Italiei.

Cărțile le-a aranjat frumos în rafturi, iar fotografiile le-a pus pe perete. La loc de cinste era fotografia cu Columna lui Traian. Autorizația de a vinde cărți aduse „din țară” nu a sosit la Cârțișoara și nici nu va mai ajunge vreodată, contrar promisiunilor făcute de ministrul de resort. Din acest motiv, a hotărât să aducă cărți fără autorizație. S-a grăbit să meargă la București să-l vadă pe profesorul V. A. Urechia, de care era foarte legat sufletește. Din București a expediat scrisori de mulțumire deputatului Sanguinetti, doctorului Gianlorenzo Basetti, marchizului Pandolfi, cardinalului Rampolla, profesorului Vincenzo Pipittope, pentru ospitalitate și dragostea manifestată poporului român. Scrisorile au fost traduse în limba italiană de Roberto de Fava.

În prima jumătate a lunii aprilie 1896, îl găsim pe Cârțan la București. În acea perioadă, cirul Sidoli dă o reprezentație în folosul societății de binefacere a italienilor care au fost accidentați în perioada de construcție a podului de la Cernavodă. Anunțul publicitar informa publicul că „*la această reprezentație va asista în lojă și ciobanul român care s-a dus pe jos la Roma*”. Cârțan devenise celebru, iar ziariștii îl așteptau totdeauna cu mult interes.

Într-o seară, la Ligă, i-a destăinuit profesorului Urechia dorința să își consacre tot restul vieții răspîndirii slovei românești printre românii din Transilvania. I s-a dat o cameră în imobilul din grădina Cișmigiu, pentru a fi folosită cât va sta la București, dar Cârțan a transformat-o în depozit de carte. De la Ministerul Comunicațiilor și Lucrărilor Publice a primit un carnet cu foi de transport pe CFR, pentru a putea circula gratis în toată țara.

În primăvara anului 1896, a fost organizat un pelerinaj la Florica, localitatea de lângă Pitești, unde s-a născut Ion C. Brătianu. La comemorarea a cinci ani de la moartea lui, au plecat din București trei garnituri de tren: primul avea 18 vagoane de clasa întâia, cu deputați, senatori, funcționari superiori, al doilea era plin cu studenți, printre care se afla și Badea Cârțan, iar al treilea era ocupat de membrii diferitelor „societă-

ți”. Această călătorie a fost un bun prilej pentru Cârțan să spună durerea lui referitoare la condamnările pe care le suportau românii din Transilvania, care scriau la gazete. Tînărul cojocar Ioan Șerbu din Poiana Sibiului a fost condamnat la două luni închisoare pentru faptul că a scris în *Foaia poporului* despre sentimentele românești din comuna lui, iar redactorul Gh. Moldovan, care a publicat acest articol, a fost și el condamnat la o lună închisoare. Sau despre cei cinci învățători din satele din jurul Sibiului care au fost condamnați pentru că o parte din elevii lor purtau panglici tricolore.

După acest eveniment, Cârțan a trecut munții cu desagii burdușiți de carte, grăbit ca să prindă pe Câmpia Libertății de la Blaj manifestările românilor ardeleni de la care nu lipsea de regulă. Ajuns acasă cu cărțile, printre care erau și douăzeci de volume din *Istoria românilor* a lui N. Iorga, găsește lacătul scos și ușa forțată. A doua zi a fost arestat și dus la Făgăraș, unde, după umilințe, bătăi, amenințări suportate, a fost eliberat a treia zi. Imediat scrie ziariștilor cum a fost tratat și „ușurat” de fotografiile Columnei, de portretul Regelui și Reginei României, moștenitorul tronului, de portretele lui Brătianu, Alecsandri, Fava, Marchizului Pandolfi, de multe mape și cărți. Este hotărât să plece la Viena să ceară dreptate.

Între timp, maghiari aniversau o mie de ani de la descălecatul lor în Panonia. Ca să finalizeze maghiarizarea minorităților, Budapesta a difuzat o „circulară-apel” prin care „roagă” pe toți funcționarii de stat care poartă nume cu „rezonanță străină” să și-l „normalizeze”, adoptînd echivalentul maghiar. Este cunoscut faptul că noii născuți erau înscrși în acte cu nume maghiare. Din acest motiv, românii au adoptat nume fără echivalent maghiar, inspirate din Biblie (Adam, Iosif, Moise, David, Sara, Rașela, Eva etc.), fie nume din istoria Imperiului Roman (Titus, Iuliu, Virgiliu, Liviu, Cornelia, Lucreția etc). Chiar la procesul memorandiștilor de la Cluj, „inculpații” au fost strigați de președintele instanței cu nume traduse. Preotul Vasile Lucaciu a fost numit

Lucacs Laszlo, pe Dimitrie Comșa l-a strigat, Komșa Demeter, iar pe Nicolae Cristea l-a strigat Kristea Mikloș. Cel ce a reacționat la această denumire în numele tuturor a fost și autorul memoriului, Iuliu Coroianu care a fost strigat Koroianu Gyula.

Protestul lui Badea Cârțan adresat împăratului a fost depus la cancelarie. În același timp, a adresat o scrisoare deschisă spre publicare și la ziarul *Universul* din București, în care concluzionează : „*Ardeleanul nu-și găsește dreptate decît atunci cînd s-a așternut pămîntul peste el. Deci trebuie să dărîmăm Carpații, doar atunci dreptatea se va întinde peste tot pămîntul Daciei*”.

IV.

Fiind la Viena, Cîrțanu s-a gândit să viziteze și Franța. Știa că Franța se învecinează cu Italia din acest motiv a preferat să meargă pe potecile cunoscute, cum spun ciobanii. A trecut prin Bologna, unde a făcut un popas de două ore, după care s-a abătut spre Florența, unde a vizitat cîteva biserici și s-a odihnit lîngă monumentul lui Victor Emanuel, primul rege unificator al Italiei. De la Florența a plecat spre Genova „satul corăbierului Columb”, cum avea să povestească mai tîrziu celor din Cârțișoara. A traversat cu vaporul golful Genua și, după o acostare la Nisa, a debarcat la Marsilia.

Prin Franța a călătorit cu trenul, trecînd prin Avignon, Lyon, a traversat dealurile Burgundiei, ajungînd pe platoul pe care se găsea „orașul luminilor”. Nimeni nu-l băga în seamă. Parisul avea și el nenumărate monumente, dar niciunul nu-i vorbeau despre istoria cunoscută de el. S-a plimbat de-a lungul Senei, a intrat în catedrala Notre Dame, a trecut pe sub Arcul de Triumf, dar unde a dormit și ce a mâncat nu a mărturisit niciodată. De la Paris a scris ziarului *Universul* foarte sugestiv: „*Trăiască familia Romei și prie-*

tenii românilor, dușmanii să piară toți. G. Cârțan"

Spre norocul lui, într-o zi, cutreierînd bulevardele, s-a întâlnit cu un tînăr român care nu era altul decît Gogu Rădulescu, student, bucuros că întâlnește un compatriot cu care să schimbe cîteva vorbe. Aflînd toată povestea lui Cârțan, s-au împrietenit și au pornit să viziteze împreună Parisul. Au ajuns și la mormîntul lui Napoleon, dar au intrat și în anticariate, unde, întîmplător, l-a cunoscut pe Emil Picot, care în acea perioadă preda limba și literatura română la Școala de limbi orientale. Profesorul l-a invitat să vorbească studenților ca o demonstrație vie a limbii române în graiul transilvănean. Cârțan a piperat intervenția lui cu zicale și proverbe în care era maestru. Societatea studenților români din Paris a dorit să-l aibă musafir și să viziteze împreună muzeul Luvru. Studenții români l-au luat sub protecția lor, l-au cazat și l-au ajutat să se simtă cît mai bine la Paris.

În Franța nu simțea însă căldura sufletească a italienilor. În ultima zi petrecută la Paris, studenții români în frunte cu Jean Ghica, fiul lui Ion Ghica, au organizat o ședință comună cu studenții francezi în cinstea vestitului cioban. Cârțan s-a adresat studenților francezi: *„Să nu uitați ce soartă am avut noi românii, am dat piept cu popoarele năvălitoare. Dacă nu erau românii acolo unde sînt și acum, năvălitorii ajungeau și peste voi. Ați fi fost jumuliți ca oaia de către lup. Ați avut răgaz să vă cultivați, v-a fost dulce adăpostul nostru, acum ester rîndul vostru să ne dați o mînă de ajutor, să ne întărim, să vă ajungem”*. Pe studenții români i-a îndemnat să studieze calitativ și cînd se vor întoarce acasă să ajungă oameni mari. La Paris a stat mai bine de o săptămînă, în perioada 10-19 august 1896. A luat trenul mai întîi spre Bruxelles, pe care l-a vizitat repede, după care s-a îndreptat spre Germania și a poposit la Sigmaringen, unde a fost primit de mama Regelui Carol I și de fratele acestuia, Leopold.

A rămas patru zile la castelul Sigmaringen, timp în care a scris o carte poștală lui V. A. Urechia. A cutreierat zona și a dat de izvoarele Dunării. A luat trenul spre München și mai depar-

te, spre Viena și București. Cînd a revenit, Regele Carol I l-a primit în audiență la Peleş, mai ales că Magestatea Sa a scris fratelui său despre acest cioban care ajunsese celebru și dorea să afle vești de la Sigmaringen. Familia regală s-a fotografiat cu Badea Cârțan dorind să arate prețuirea de care se bucura românul simplu din Țara Făgărașului. La plecare, Regina României numită și Carmen Sylva, i-a înmînat un volum de-al său cu dedicație și, după o săptămînă, cînd a revenit la Peleş, Cârțan a primit un sac plin cu cărți.

Mitropolitul Moldovei din acea perioadă avea o casă la București, unde lucra menajeră chiar o nepoată a lui Cârțan. De multe ori, înaltul prelat stătea de vorbă cu ciobanul din Țara Făgărașului, prin el transmitea vești fețelor bisericești din Transilvania și tot prin intermediul lui Cârțan afla vești despre aceștia. La Cârțișoara, încă din 1882, slujea preotul Victor Vulcan din Viștea de Sus. El s-a lipit repede sufletește de cei din sat, dar și de Cârțan, căruia i-a dat o cameră în spațele școlii, unde nimeni nu putea bănuia că sînt depozitate cărțile aduse din România. De aici luau drumul satelor din Transilvania. În 1897, cărțile au ajuns chiar prin satele din zona Crișurilor.

Începînd cu 1891, timp de trei ani, în cabinetul condus de Lascăr Catargiu, Take Ionescu a fost ministru al cultelor și instrucțiunilor publice. Ecoul suferințelor românilor din Transilvania se răspîndea cu multă ușurință în vechiul Regat. Omul politic Take Ionescu era un bun român, încă student fiind la Paris, a vorbit la congrese internaționale despre drepturile românilor din Transilvania. Vara cutreiera cu discreție satele de dincolo de munți, vedea care este situația și odată ajuns ministru îndrăznește să distribuie în taină, din fondurile ministerului, sume importante de bani destinați susținerii școlilor românești și bisericii ortodoxe românești din Transilvania, Bucovina și macedo-românilor din Balcani. Prin vama Predeal sau direct peste munți acești bani erau trimiși, de regulă, bisericii Sf. Nicolae din Scheiul Brașovului.

Nu este de mirare că Badea Cârțan circula cu bilete de tren oferite cu generozitate de oficialitățile române și putem presupune că rolul lui Take Ionescu în această susținere ministerială era considerabil. Presiunea făcută asupra regelui Carol I de către politicieni era destul de mare în problema Transilvaniei, dacă ținem cont că la inaugurarea statuii lui Ștefan cel Mare de la Iași, în 1883, Petre Grădișteanu, ales mai târziu președintele Ligii Culturale, într-un elan de patriotism, în toastul ridicat în sănătatea regelui, afirmă că de pe frumoasa coroană regală lipsesc câteva pietre prețioase: Bucovina, Transilvania și Banatul, cerându-i ca într-o zi să le obțină.

În primăvara anului 1897, Cârțan s-a hotărât să viziteze Ierusalimul. El nu concepea să despartă latura religioasă de cea națională. Spunea în glumă că și Dumnezeu vorbește în limba română, deci e român de-al nostru. De la Ministerul Comunicațiilor a primit un bilet de vapor pînă la Constantinopol, iar pînă la Constanța avea bilete de tren oferite cu mult înainte. S-a îmbarcat pe nava „Medeea” și a ajuns cu bine la Constantinopol, unde și-a amintit că, în acest loc, s-a rostogolit capul lui Constantin Brâncoveanu și a celor patru feciori ai săi.

Pentru a-și continua călătoria, s-a angajat pe un vas rusesc cu destinația Alexandria și cu oprire la Haiffa. De la Haiffa, a luat-o pe jos, cum era obișnuit, spre Ierusalim. Pe drum, este atacat de niște tîlhari, dar pentru că nu au găsit nimic de furat i-au dat două palme și l-au lăsat în plata lui Allah. A fost arestat și de poliție, dar, după o zi de închisoare, aflînd care este scopul călătoriei, i-au dat un bilet de călătorie cu trenul pînă la Ierusalim. Este decepționat de ce vede și se întreabă: „Ce fel de creștini sunt aici și cum îi rabdă inima să lase în ruine acest loc sfânt.” Cârțan s-a suit pe muntele Sion, a îngenunchiat și s-a rugat lui Dumnezeu.

Patru săptămâni, cît a rămas acolo, a fost indignat de cearta călugărilor de la Sfântul Mormânt care pretindeau bacșișuri și tot felul de taxe. Nu a ezitat să se scalde în apa Iordanului și să admire priveliștea de la Marea Moartă. La

întoarcere, Cârțan a trecut prin „Sodoma cea păcătoasă” și s-a angajat pe un vapor care se îndrepta spre Constantinopol. Muzeul din Cârțișoara păstrează un șirag de pietre de calcar șlefuite, aduse de Cârțan din Palestina.

Aceste povestiri au putut fi cunoscute datorită ziariștilor care au publicat la vremea respectivă amintirile de călătorie ale lui Cârțan la Ierusalim. În *Tribuna* din 15 noiembrie 1897, apare chiar o scrisoare a lui Cârțan, care descrie călătoria sa pe mare, cu vaporul.

V.

Întors la București, a fost luat în primire de studenții care organizau un congres la Fălticeni, în cadrul căruia era planificată și o vizită la Baia, unde a luptat Ștefan cel Mare. Avea un bun prilej să vadă Moldova. Tot timpul călătoriei le-a povestit studenților despre Roma, Paris și Ierusalim. „Să vă iubiți patria, domnilor studenți, și să nu uitați niciodată dorința de unitate națională”, le spunea Badea Cârțan.

În decembrie a aceluiași an, se întoarce la Cârțișoara, unde vecinii îl anunță că doi jandarmi au spart ușa și au confiscat toate cărțile, revistele și ziarele. Din acest motiv, Badea Cârțan a început să schimbe ascunzătorile. La București, Sinaia și Bușteni a găsit oameni binevoitori care îi păstrau cărțile. În munte, avea ascunse cărți în diferite peșteri, de unde le lua și le transporta în Transilvania. Nestor Urechia amintește că Badea Cârțan avea în Bucegi câteva depozite de cărți, în cabana de la Poiana, în Diham, în valea Cerbului, care erau numai câteva din ascunzătorile cunoscute utilizate de celebrul cioban.

La terminarea anului școlar, Cârțan aduna manualele oferite cu bucurie de elevii din licee, știind că ele erau destinate elevilor din Transilvania, unde orice tipăritură în limba română era binevenită. Anticarii de pe cheiul Dâmbo-

vișei îl cunoșteau bine pe Cârțan, cu care deseori făceau schimb de cărți.

Badea Cârțan nu era un negustor de cărți, el nu le vindea, ci le dăruia. Când primea bani, cumpăra cărți pe care le distribuia gratuit. Timp de cinsprezece ani, din 1896 și pînă în 1911, a transportat în desagi lui mii de cărți peste munte. Întrebat cum reușește să se strecoare printre vameși și agenți secreți, Badea Cârțan le mărturisește că el coboară la Sinaia, deși are bilet pînă la Predeal. De la Sinaia sau Bușteni, pornește cu desagi pe valea Cerbului și ajunge pînă la Bran, după care merge spre apus și cînd zărește colțul Vișteii trece prin „vama cucului”, ca să ajungă în Transilvania. Cărțile erau așezate, de regulă, în trei desagi: doi legați la cap, pe care îi transporta pe umeri, iar al treilea îl ținea sub braț. Dacă mai adăugăm cojocul, căciula și merindele, putem să ne imaginăm că era o greutate apreciabilă pentru cineva care urca la munte pe poteci. Dar se pare că-i transporta în diferite etape, abandonând pe fiecare într-o ascunzătoare. De multe ori, era ajutat de ciobani sau de grănicerii români.

Într-o zi, a coborît din tren la Bușteni, s-a îndreptat spre Bran și mai departe la Berivoi, unde a tras la preotul Radeș pentru a-i dăruia o evanghelie și alte cărți. Cu opincile rupte, ud pînă la piele, a trecut Berivoiul în marginea satului ca să nu-l prindă jandarmii și a intrat în grădina primarului Tămaș A. Cornea din Ileni. Tămaș Cornea, un om de treabă, l-a poftit înăuntru la căldură, unde nevasta a pregătit de mîncare. Cârțan desface desaga și scoate două litografii făcute sul, lucrările profesorului Răsmeriță din Turnu Severin. O litografie reprezenta pe Ștefan cel Mare, încadrat de imagini ale luptelor sale cu turcii la Podul Înalt, cu polonezii la Codrul Cosminului, cu ungurii la Baia, iar la subsol scria: „Legea, neamul și moșia orișicînt va fi nevoie, cu viața s-apărăm, cum făceau străbunii”. A doua litografie îl reprezenta pe Mihai Viteazul, iar în colțuri erau reprezentate scene din luptele de la Șelimbăr, Călugăreni și îndemnul: „Visul românilor Domnul să împlinească, frați români sub alte neamuri să nu se mai găsească”. Primarul, emo-

ționat, îl îmbrățișează pe cioban și îi promite că le va înrăma și vor rămâne în veci la copii și nepoți. Una din aceste litografii, care îl reprezintă pe Mihai Viteazul, într-adevăr se găsește acum la strănepotul primarului din Ileni, prietenul nostru, care se numește Virgil Cornea din Făgăraș, lucrare care a fost expusă la recenta expoziție organizată de subsemnatul, intitulată *Domnitorii Țărilor Române*, care a avut lor pe data de 6 iunie 2007, la Muzeul Țării Făgărașului.

A doua zi, Badea Cârțan primește vizita preotului Gavrilă Cornea, pe care îl îndeamnă să construiască o școală cu ajutorul românilor din sat, căci altfel, dacă le face statul maghiar școala, se pierde neamul românesc. Cîrțan le promite că le va aduce cărți și manuale. Sămânța aruncată de Badea Cârțan a rodit numai peste opt ani, cînd în 1912 a fost construită o clădire mare cu patru săli de clase. Fiecare satean a dat cîte 120 de coroane și a pus umărul la ridicarea școlii.

În Moldova, Badea Cârțan a fost de mai multe ori, așa cum mărturisește prof. dr. Constantin Mureșanu, care în acea perioadă era elev al Liceului Internat din Iași: „Prezența lui Badea Cârțan în mijlocul tinerilor elevi era ca o icoană vie a Ardealului asuprit, care aștepta eliberarea și unirea cu România... Fanfara liceului deschidea serbarea cu imnuri patriotice, după care prof. Ion Paul, originar din Țara Moților, vorbea elevilor despre Badea Cârțan și ce simboliza acesta”. Elevii îl înconjurau pe Badea Cârțan cu multă admirație și îi puneau multe întrebări. De la Iași trecea (în drumul lui spre Ardeal) prin orașele și satele Moldovei.

Există mărturii că în toamna anului 1897 Badea Cârțan a trecut prin Galați. Orașul Galați avea și o încărcătură sufletească specială pentru el, dacă ținem cont că în 1890 V. A. Urechia a deschis aici o bibliotecă publică care-i poartă numele.

Orașul cunoscuse o dezvoltare rapidă în perioada 1837-1883, cînd a beneficiat de un regim porto-franco. Aici se pare că i-a venit ideea lui Badea Cârțan să viziteze și Spania. Un căpi-

tan de vas, cu destinația Constantinopol, l-a primit la bord. Ajuns pe malul turcesc, s-a ambarcat spre Italia unde a stat patru zile la Roma, fiind găzduit de contele Angelo de Gubernatis și de cardinalul Rampolla.

În drumul său spre Spania, s-a oprit la Genova, unde s-a adresat consulului român spre a-l ajuta să meargă mai departe. Dar se pare că nu toți funcționarii ambasadelor au capacitatea de a se implica și suflătește, uitînd pentru un moment de regulamentele vamale. Cu siguranță acel consul nu a înțeles nimic din pasiunea acestui om, astfel că Badea Cârțan a fost urcat în tren și expediat în România. Nu mică i-a fost surpriza cînd, ajuns la Cârțișoara, a primit o citație scrisă prin care era solicitat să plătească contravaloarea biletului de tren. Eșecul de a nu vedea Spania, dar mai ales greșeala de a se adresa acelui funcționar care i-a pus toate piedicile posibile ca să-l întoarcă din drum, l-a marcat pe tot restul vieții. Cauzele adevărate ale acestui eșec rămîn în continuare un mister, or nu era Cârțan omul care să depindă total de un funcționar de la legăție.

VI.

Ideea depunerii unei coroane de bronz la baza columnei lui Traian i-a venit lui V. A. Urechia cu ocazia unei conferințe interparlamentare care s-a ținut la Roma. Atunci, l-a consultat pe primul (sindaco) Romei, care a fost de acord, în principiu. Între timp, istoricul maghiar D. Ovary, într-o serie de conferințe ținute în Italia, denigra, în absența unui istoric român care ar fi putut polemiza cu el, latinitatea originii națiunii române, susținînd teoriile aberante ale lui Robert Rossler. Asemenea atitudini ostile, dar și dorința lui Urechia de a omagia Roma și latinitatea, l-au determinat să organizeze o asemenea manifestare. În acea perioadă, V. A. Urechia era foarte cunoscut în țările de origine latină, după publicarea, în 1896, a volumului „Ginta Latină de la frați la frați”, prin care făcea cunoscut întregii Europe reacția oamenilor politici și a intelectualilor la procesul

politic de la Cluj, din 1894, a „memorandiștilor”. Tot în 1896, o delegație de parlamentari și senatori italieni a vizitat Bucureștiul, care a fost primită cu mare entuziasm. Printre participanți se afla și contele Angelo de Gubernatis, care a fost și oaspetele lui V. A. Urechia la casa lui din Sinaia, prilej cu care l-a cunoscut și pe Badea Cârțan.

În anul 1899, V. A. Urechia a fost invitat printr-o emoționantă scrisoare semnată de președintele acestui Congres nimeni altul decît contele Angelo de Gubernatis, să participe, alături de alți compatrioți la *Congresul orientaliștilor*, care urma să se desfășoare la Roma. În scrisoarea dată se menționa: „*Doresc, dragul meu prieten, și sper ca mulțumită puternicei dumneavoastră inițiative, să se grupeze în jurul dumneavoastră un număr de români eminenți, prieteni ai Italiei și ai științei, pentru a îndrepta spre Roma, în anul viitor, cel mai mare număr posibil de români*”. Urechia nu a ezitat nicio clipă să beneficieze de această ocazie, care îi oferea posibilitatea oficială de a duce planul lui la bun sfârșit. Astfel, s-a format un grup de 60 de participanți la Congres.

În luna august 1898, Urechia călătorea în Norvegia alături de Petre Grădișteanu, Iancu Poenaru-Bordea, senatorul Sefendache, dr. Stoianovici etc., cărora le-a mărturisit intenția depunerii unei coroane de bronz la Columna lui Traian. Între timp, Urechia a și făcut comandă sculptorului Ettore Cadorin, un artist din Veneția stabilit la București. Pentru ca ea să fie achitată, Urechia deschide o subscripție publică, urmînd ca această coroană să reprezinte „*un omagiu al națiunii române*”. Coroana a fost expusă în vitrina magazinului de muzică de la parterul Hotelul Continental din București, iar listele celor care au oferit sume de bani au fost publicate în pagina a doua a ziarelor *Dreptatea* și *Universul*.

Acest succes l-a determinat pe Urechia să propună și organizarea unei „*expoziții de țărani români, din diverse provincii locuite de națiunea română, toți aceștia în costumul lor minu-*

na". Această intenție o comunică lui Gubernatis, care îi răspunde entuziasmat cu următoarea precizare „*Je suppose que Carthianu prendra la teete de la petite armeee des peelerins costumes de la Roumanie.*” (Presupun că Cârțanu va fi în fruntea acestei mici armate de pelerini în costumele românești).

„Odată ce Președintele comitetului de organizare al congresului admite manifestarea mea etnică, cuget să interesez Liga Română la realizarea ei” afirma Urechia, care spera să sensibilizeze această organizație. Dar Liga Culturală, fiind în acel moment dezbinată, nu a reușit să finalizeze această inspirată inițiativă. Nemulțumindu-se numai cu o simplă defilare de costume naționale, Urechia dorește să realizeze un cor bănățean sau transilvănean compus din 30 de coriști care „*va face o impresie binefăcătoare în Italia, în Cetatea Eternă, în fața a 500 congresiști din lumea întreagă... Mai proiectasem să se execute la un teatru, unde ar fi cântat corul, și dialoguri între țărani romani și țărani români, din care să reiasă marea asemănare de limbă a acestor popoare, și ca buchet final avea să arate lumii grație concursului gentil și patriotic al Doamnei Leria, tot progresul făcut în România în arta cântărei*”.

Însă Liga Culturală, cum am văzut, nu s-a mobilizat, cu toate scrisorile adresate președintelui Vlădescu, drept pentru care, prin scrisoarea din 29 august 1899, Urechia își dă demisia din Ligă. În drum spre Roma, la 13 septembrie, Urechia mai face un ultim efort de a-l convinge pe Vlădescu să susțină financiar o pereche de *români istrieni* pe care i-a vizitat la Abbazia, pentru ca aceștia să vină la această manifestare îmbrăcați în costumul lor național. Din tot proiectul inițiat de V. A. Urechia, s-a realizat coroana din bronz, scriitoarea Smara Ghiorgheu urma să poarte frumosul costum național, iar Badea Cârțan trebuia să reprezinte toată țărănimea română. Cîntecele românești urmau să fie interpretate de un cor italian, angajat de V. A. Urechia.

Ajuns la Roma în 14 septembrie 1899, Urechia a început campania de a obține aprobările pentru depunerea coroanei la Columna lui

Traian. Primul lucru a fost să sensibilizeze presa care era deosebit de amicală cu prezența delegației române. *Populo romano, Fanfulla, Tribuna, L'Italia, Italia Donchisciot, Messaggero* etc. scriau în detalii despre personalitățile române, iar România era prezentată ca „*nazione sorella*”.

Pentru obținerea aprobării oficiale pentru manifestația de la Columnă, Urechia s-a adresat printr-o scrisoare primarului Romei, prin care menționa: „*Noi depunem flori la mormîntul părinților noștri. Este normal ca românii care vizitează orașul etern să-și manifeste atașamentul la ginta latină, chiar la picioarele acestei Columne care constituie documentul nobleței lor în mijlocul popoarelor din răsăritul european. Am onoarea, Excelență, să vă cer, în numele participanților români la manifestație, permisiunea de a depune o coroană de bronz, opera artistului Ettore Cadorin din Veneția.... Va fi un modest omagiu adus fondatorului naționalității noastre, încă o probă a atașamentului nostru la nemuritoarea rasă latină și în mod special față de sora noastră mai mare, națiunea italiană*”. Dar primăria Romei nu-și asuma o asemenea responsabilitate și îl sfătuiește pe Urechia să se adreseze Guvernului.

Pentru a obține această aprobare de la Guvern, Urechia mobilizează pe toți senatorii, parlamentarii pe care îi cunoștea, făcînd într-o singură zi, 38 de vizite. Primit în audiență la Ministrul Instrucțiilor Publice, dr. Bacelli îi acordă permisiunea de a face această manifestare, dar adaugă: „*unde se adună românii nu poate lipsi guvernul Romei*”.

În ziua de 3 octombrie s-a deschis Congresul care s-a desfășurat în Capitoliu, iar la statuia lui Marc Aureliu cînta muzica militară. Cel ce a deschis lucrările în numele Regelui Umberto a fost ministrul Bacelli, urmat de viceprimarul Romei, prof. Galuppi. De Gubernatis, președintele congresului, a oferit cuvîntul fiecărei delegații. V. A. Urechia, în cuvîntul său de salut, afirma: „*Am venit să salut Mama Roma*”. El a amintit de perioada cînd a fost ministru și i-a scris contelui Cavour la Turin, rugîndul pe acesta să primească tinerii români să studieze în universitățile italiene. Conte i-a răspuns: „*Voi, românii, ați fost timp*

de mai multe secole *bulevardul celor două imperii romane și mai târziu al Europei, contra invaziilor mongole și turcești*". Urechia încheia cu un salut de mândrie: „noi suntem aici fii ai unei aceeași mame, spre a aclama gloria mamei comune”. Ca o recunoaștere a meritelor științifice ale istoricilor români, V. A. Urechia și Gr. Tocilescu au condus ca președinți cele două secțiuni din cele 11, câte erau la congres.

Delegația română era cazată la hotelul Alberto di Russia, unde Badea Cârțan l-a căutat pe Urechia ca să-l înștiințeze că ajunsese și el ca din „întâmplare” la Roma, după o călătorie de 63 de zile. Urechia l-a convins cu greu să primească bani pentru a-și cumpăra două cămași pe care, cu ajutorul gazdei la care locuia pe Via Appia, le-a modificat ca să arate a cămașă românească prin croială și cusătură. Știrea că Badea Cârțan este la Roma l-a încântat pe Angelo de Gubernatis, sugerînd ca acea coroană din bronz să fie dusă la Columnă chiar de către acesta. Sprijinit de Golisciani, care conducea orchestra teatrului Politeama-Adriani și care cu un an înainte a condus Opera Română, a reușit să interpreteze, cu ajutorul corului, *Deșteaptă-te Române* și *Ginta Latină* pe versuri de Vasile Alecsandri și muzica compusă de Machetti.

În dimineața zilei de 12 octombrie 1899, la ora 7 dimineața, Urechia era deja în Forumul Roman, împreună cu ilustrul Dr. Galuppi, pentru a controla modul cum era organizată serbarea. Se retrag amîndoi pentru a se prezenta la ora 9, cînd se fixase începerea oficială a manifestației. Urechia își dăduse întîlnire cu Badea Cârțan (care venise în cămașa curată, proaspăt cumpărată) și cu delegația română la Universitate, pentru a face fotografii cu coroana de bronz. În fotografii îi recunoaștem pe Conte Angelo de Gubernatis, Mitilineu, Severino Attili cu soția, și poeta Clelia Bertini, mult simpatizată de regina Italiei. Au plecat amîndoi ducînd coroana într-o trăsură spre Columna lui Traian. Delegația română a format un cortegiu la care s-au adăugat foarte mulți italieni, printre care senatori și deputați, dar și memorandistul Vasile Lucaciu. Pre-

zenți la această manifestare au fost și reprezentanți ai misiunilor diplomatice din Japonia, China și chiar congresistul maghiar Ovary cu soția.

Ambasada noastră la Roma era reprezentată de scriitorul Duiliu Zamfirescu, care, după ce a primit aprobarea de la București, a considerat mai diplomatic să nu fie prezent pentru a nu implica guvernul României la această manifestare. Urechia a fost foarte dezamăgit de această absență, pentru că odată ce participă un membru al guvernului Italiei, prezența ambasadurii României era obligatorie. „*Cine înțelege, să înțeleagă...*” afirma V. A. Urechia în *Darea de seamă* publicată în același an, 1899.

Badea Cârțan, cunoscut ca o figură legendară în Italia, a fost aclamat la sosire de întreg publicul care asista la eveniment. La ora nouă fără un sfert, reprezentantul primăriei, dr. Galuppi, a fost primit cu onoruri militare. V. A. Urechia împreună cu Badea Cârțan și Gr. Tocilescu au întîmpinat pe reprezentantul guvernului, ministrul Baccelli, care sosise însoțit de Barnabei, directorul general al antichităților din Roma și de mulți funcționari superiori.

Garda municipală a prezentat armele și după ce s-a intonat Imnul Regal al Italiei ceremonia a început. Toți românii erau în haine de gală, cu capul descoperit, mai puțin Badea Cârțan, care purta straiile lui mioritice. Uralele exprimate de italieni, români și publicul care asista au răsunat și la interpretarea cîntecului *Gintei Latine*. A urmat cuvîntarea lui V. A. Urechia în limba italiană, care s-a ridicat pe o ridicătură de ruine pentru a rosti: „*Suntem aici, Excelență și domnule Primar, ca să venerăm acest monument al marelui nostru împărat, suntem aici pentru a repeta învățăților întruniți în congres vorba rostită, într-o zi, de acest păstor poliției romane, care l-a îndepărtat de la picioarele Columnei: Roma este mama noastră.*”. Cuvîntarea lui Urechia a fost deseori întreruptă de aplauze. La sfîrșitul discursului, V. A. Urechia, ajutat de Badea Cârțan,

depune coroana la picioarele Columnei, unde a fost fotografiată de toți ziariști prezenți.

A urmat înmînarea primului exemplar din cele trei pergamente comemorative viceprimarului Dr. Galuppi. În răspunsul lui, ministrul Bacelli s-a adresat direct românilor: „*Voi sunteți o pagină desprinsă din marea carte a istoriei Romei (...) sunteți demni de cea mai mare iubire și admirație...*” După terminarea discursului, marcat de strigărul lui Badea Cârțan: „*Trăiască Mama Roma*”, ministrul îl invită pe V. A. Urechia să ia loc lîngă el, în aplauzele mulțimii.

A luat apoi cuvîntul Dr. Galuppi, din partea primăriei Romei, care a adăugat: „*Coroana comemorativă pe care ați depus-o la picioarele acestui monument este o nouă și solemnă dovadă a dragostei pe care poporul român o are pentru Italia în general, pentru Roma în special*”. El a evocat în continuare istoria veche a Daciei, descendența românilor din legiunile romane, luptele împotriva invaziilor, conservarea limbii și a ființei naționale. A urmat profesorul Gr. Tocilescu care a oferit o prelegere pe cît de documentată pe atît de captivantă, despre începuturile poporului român. Tot în limba italiană s-au adresat participanților Smara Ghiorgiu și juristul Milescu care a venit în numele românilor-macedoneni cu steagul tricolor care avea ca simbol lupoaica. Senatorul Sefendache, care reprezenta Turnul Severin, unde se află ruinele celebrului pod al lui Traian, a vorbit în numele celor pe care îi reprezintă. În aplauzele mulțimii, frumoasa și sensibilă poetă Clelia Bertini-Attili a recitat o poezie de 19 strofe intitulată: *Ai fratelli di Romania*. A urmat un bun cunoscător al României, Luigi Cazzavillan, fondatorul ziarului *Universul* de la București. După ce a subliniat prezența la ceremonie a lui Cârțan, „*pastore dei Carpazzi, venuto a piedi per ben due volte a Roma*”, a exprimat, în numele italienilor ce trăiesc în România, recunoștința acestora și a încheiat strigînd în aclamațiile celor de față: *Ev viva la Romania! Ev viva Italia!*”.

Din cauza timpului limitat, au mai luat cuvîntul numai cavalerul Bruto Amante, unul dintre cei mai vechi prieteni ai românilor și avocatul

De Luca, care făcuse un voiaj în România ca oaspete a lui V. A. Urechia. La plecare, ministrul Bacelli s-a oprit în fața coroanei de bronz, exprimîndu-și admirația, după care s-a întreținut cîteva momente cu Badea Cârțan. Acesta i-a oferit o fotografie a sa, drept pentru care ministrul l-a mîngâiat pe cap în ovațiile mulțimii.

Manifestația a luat sfîrșit la Forum, cu intonarea imnului *Deșteaptă-te române!* de către corul italian. Delegația română s-a deplasat cu trăsurile la Panteon, unde a fost depusă o coroană de flori la mormîntul regelui Victor Emanuel. La mormînt, delegația a fost primită de președintele Veteranilor lui Garibaldi, iar Mihai Holban a ținut o scurtă cuvîntare de grațitudine în amintirea regelui unificator al Italiei.

A doua coroană a fost depusă la mormîntul lui Cavour, unde V. A. Urechia a amintit îndemnul acestui mare om politic, adresat lui C. A. Roseti: „*Înainte românilor, dar cu înțelepciune!*”. Cavour este cel care a deschis în 1860 școlile italiene pentru tinerii români.

În final, a mai fost depusă o coroană la monumentul lui Giuseppe Garibaldi, ridicat pe „*muntele Viminale*”, în partea de sus a promenadei Margherita. Cu două zile înainte, în fața a 600 membri ai congresului, dar și a reprezentanților înaltei societăți italiene, cîntăreața română Carlotta Leria a concertat în sala Umberto I, fiind acompaniată de violonista Duse și de Emma Mettler la pian. În program au fost incluse și cîntece românești. Trebuie spus că acest succes se datorează și Magestății Sale Reginei Elisabeta, cunoscută protectoare a artelor române, care a îndemnat-o pe cîntăreața să susțină această comemorare cu un concert, pe care l-a și finanțat discret. Se pare că și ministrul Take Ionescu a avut o contribuție la acest succes, dacă ținem cont de afirmațiile lui V. A. Urechia în amintitul *Raport de seamă*.

Succesul reputat la congres și semnificativul eveniment comemorativ de la Columna lui Traian au fost comentate pe larg de presa italiană, franceză și engleză. Presa din Viena și Budapesta au considerat această manifestare drept

antimaghiară, când, de fapt, ea era expresia unei conștiințe latine a poporului român. Telegramme de felicitare și de mulțumire pentru invitație au venit de la 65 parlamentari italieni, din partea primarului din Sulmona, localitatea unde s-a născut Ovidiu, dar și din partea regelui Italiei, Umberto. Urechia citează textul telegrammei primarului Tabassi al Sulmonei: „*Sulmona mîndră de a fi dat naștere Divului Ovidiu, trimite reprezentanților României pe pragul nemuritoarei Rome salut fratern și augur sincer ca să fie nedisolubile legăturile dintre popoarele care au o comună origine și viu cultul acelorași iluștri decedați*”. Pentru V. A. Urechia, cele mai prețioase felicitări care soseau erau cele primite de la românii din Transilvania și Banat. Dintre ele, Urechia o semnalează pe cea expediată de dr. Ioan Rațiu, ilustrul conducător al mișcării naționale de peste munți. Acesta scria: „*Toți românii admiră zelul și opera de înălțare a demnității naționale ce ai îndeplinit*”.

Trebuie să ne imaginăm ce era în sufletul lui Badea Cârțan, unul din eroii acestei manifestări de latinitate. Au fost, cu certitudine, cele mai fericite zile ale vieții lui Cârțan. Altele mai fericite nu ar fi putut fi decît, dacă ar fi fost martorul unirii tuturor românilor într-o singură țară. Întors în Transilvania, le povestea cum a dus coroana de la Universitate la Columna lui Traian, dar le amintea și următoarele: *Cînd nu știi nimic de tătîne-tău și de mumă-ta și de moșu-tău, ești orfan, ești al nimănui, credeți-mă*.

VII.

Badea Cârțan continua să viziteze cancelariile liceelor din București: Liceul Sf. Sava, unde profesor de română era Ion Bianu, Liceul Lazăr, unde fiul lui V. A. Urechia, doctorul Alecu Urechia, predă anatomia, Liceul Mihai Viteazul, Gimnaziul Gheorghe Șincai sau Dimitrie Cantemir, de unde își încărca desagele cu cărți.

De multe ori, cumpăra cărți din banii lui sau din cei primiți de la „domni”. Cu anticariatele făcea schimb, dădea ce avea în mai multe exem-

plare pentru alte cărți care îi lipseau. I. C. Brătianu i-a dat odată bani ca să-și cumpere cizme, nevroind să-l mai vadă în opinci, însă el a cumpărat tot cărți. A considerat că ardeleni au nevoie mai mult de cărți decît picioarele lui de cizme. Și Spiru Haret i-a oferit bani pentru cizme, dar Cârțan a procedat la fel. În ultima perioadă, își amenajase în București trei depozite: în clădirea din Cișmigiu cunoscută sub numele de Monte Carlo, la subsolul unui imobil din strada Occidentului și într-o magazie a unui liceu de pe strada Polizu, de lîngă Gara de Nord.

Printre cei care l-au ajutat constant în această riscantă întreprindere se numără și Gh. Manolescu, care locuia la Sinaia, unde a fost primar și președinte al filialei Ligii Culturale. În casa primarului a găsit adăpost de multe ori pe timp de noapte. Erau dimineți cînd nevasta primarului îl zărea pe fereastră tremurînd în fața casei, așteptînd cu răbdare ca lumea din casă să se trezească. Atunci era invitat să intre și să servească un ceai cald. Tot la Sinaia a funcționat ca judecător epigramistul Cincinat Pavelescu, iar V. A. Urechia avea o vilă la care trăgeau foarte mulți prieteni printre care și Badea Cârțan. La Poiana Țapului avea o vilă și Al. Lahovari, cunoscut de Badea Cârțan încă de la Roma. După moartea acestuia, soția va fi o bună gazdă și va continua să-l sprijine pe Cârțan, oferindu-i o cameră în care putea locui oricînd dorea. Putem spune că în acea perioadă Bucegii, după cum spunea Ion Simionescu, „*nu aveau doar o valoare turistică, ci una înalt etică, națională*.” Călugării de la Schitul Peștera Ialomicioarei, singurii oameni care rămîneau iarna în munți, l-au ajutat de multe ori l-a transportat cărțile. A contat mai ales efortul călugărilor Ioil și Neofit, care era și bune călăuze.

Cârțan ascundea multe cărți prin locuri din apropierea frontierei, după care, cînd se ivea momentul potrivit, făcea mai multe treceri într-o zi peste graniță. De multe ori era ajutat și de grănicerii români. Cînd se vedea scăpat de primej-

die, se ospăta apostolește cu o bucată de pîine, ceapă, brînză și apă de izvor, după care pornea din nou la drum. Drumul prin munți dura una sau două zile, dar nu se făcea întotdeauna pe același traseu. Prin Poiana Mărului sau prin Brașov pătrundea în Țara Bârsei și mai departe prin Șinca Veche ajungea în Țara Făgărașului. Alte poteci îl duceau pe lîngă Dîmbovița peste Munții Berevoiescu și Urlea, alteori, treceau prin Predeal către Brașov. Unele variante erau prin Valea Caprei, Valea Arpașului sau a Bîlei. Cărțile cărăte de Badea Cârțan cu atîta greutate peste munți au contribuit la înființarea multor „biblioteci populare” din Țara Făgărașului, Țara Bârsei, dar și în alte zone ale Transilvaniei.

Cârțan nu era un timid și nu a fost copleșit de diferențele de rang social. El vizita personalități politice cu scopul de a le spune realitățile din Transilvania. Take Ionescu era unul dintre politicienii pe care Cârțan îl vizita și îl informa cu regularitate de evenimentele de dincolo de munți. Era oaspetele bine primit de mitropolitul Moldovei, Partenie Clinceni, de George Coșbuc, Alexandru Vlahuță, Constantin Mille, Nicolae Iorga, ca să nu mai amintim de V. A. Urechia și Grigore Tocilescu.

Cârțan era un musafir frecvent în casa lui Heliade Rădulescu, părintele literaturii române. Fiul acestuia, Ion H. Rădulescu, îl așeza în fruntea mesei și împreună evocau trecutul și figura marelui om de cultură. Poetul George Coșbuc era unul dintre prietenii statornici, primindu-l în casa lui unde i-a cunoscut pe Al. Vlahuță și St. O. Iosif, care i-a dedicat chiar o poezie intitulată *Cioabănașul*. Scriitorul și ziaristul Constantin Mille, directorul ziarului *Adevărul*, era și el prieten cu Badea Cârțan. În vara anului 1906, Cârțan îl întâlnește pe ziarist, care era deputat, în fața cafenelei Capșa. După ce îl salută cuviincios, Cârțan îl întreabă: „Ce cauți aici, domnule deputat?”; „Păi unde să fiu?”; „La Patriarhie, la Parlament, să faci legi pentru popor. Dacă dumneata te plimbi, cine face legile?”

Cei de peste munți îl așteptau cu relatări-

le lui care constituiau un bun prilej de discuții. Printre aceștia trebuie să-i amintim pe Dr. Ioan Rațiu, părintele Vasile Lucaciu, mitropolitul greco-catolic de la Blaj, Alexandru Mocsoni sau Gheorghe Pop de Băsești.

La 22 noiembrie 1901, la vârsta de 67 de ani, a decedat cel mai bun prieten al lui Badea Cârțan, Vasile Alexandrescu-Urechia. S-a stins în timp ce împacheta cărți pentru Cârțan și pentru Emilian Micu, celălalt distribuitor de slove românești în Banat. La înmormîntare au luat parte primul-ministru Dimitrie Sturza, Spiru Haret, I. C. Brătianu, Gr. Tocilescu, I. L. Caragiale și mulți alții. Printre cei prezenți la înmormîntare se afla și Badea Cârțan, care l-a condus de la biserica Sf. Gheorghe-Nou pînă la Bellu. L-a plîns cum n-a mai plîns pe nimeni pînă atunci. Văduva marelui dispărut i-a mărturisit: „Te-a înțeles și te-a iubit, ce vrei ca amintire de la Vasile, cere-mi ce vrei”. Sufletul ciobanului era înlăcrămat de durere. A cerut ochelarii lui V. A. Urechia, pe care dorea să-i poarte ca amintire simbolică, dar și pentru faptul că avea nevoie, vederea îi slăbise în ultima perioadă. În 1902 a murit Ioan Rațiu, memorandistul, unul din cei mai activi președinți ai Partidului Național din Transilvania. Badea Cârțan a fost prezent și la această înmormîntare. El își aducea aminte cum cînta din fluier *Doina lui Rațiu* la poarta închisorii din Seghedin.

Politica brutală împotriva mișcării naționale din Transilvania ducea la frecvente arestări, anchete și condamnări. Nici Badea Cârțan nu a scăpat de această prigoană. Prima confruntare cu poliția maghiară s-a produs în 1894. A urmat cea din 1896, cînd i-au fost confiscate toate tablourile, revistele și cărțile. Conform codului penal art. 62, doar lucrurile cu conținut instigator urmau să fie distruse, restul trebuia returnat inculpatului, lucru care nu s-a întîmplat în cazul lui Badea Cârțan. În 13 septembrie 1903 a fost efectuată o altă percheziție la locuința lui Cârțan din Oprea-Cârțișoara, în lipsa acestuia. Din podul casei au fost ridicate reviste, cărți, litografii, un

tablou festiv cu *memorandiștii*, toate încărcate în două căruțe și duse la poliția din Brașov. Predarea acestor cărți nu s-a făcut pe bază de inventar, din acest motiv comisarul Ioan Reinisch, care cunoștea limba română, a primit sarcina să facă acest inventar, ajutat de alți doi funcționari.

Badea Cârțan este eliberat fără să fie trimis în judecată, dar perchezițiile continuă la locuința lui Șari Ioan, cumnatul lui din Cârțișoara, unde au fost descoperite alte cărți și reviste care au fost încărcate în patru care și expediate la prefectura din Făgăraș. O nouă arestare survine în 5 ianuarie 1904, când este prins că transporta patru saci cu cărți din România, drept pentru care se declanșează o altă percheziție la familia Constantin Folea, tot din Cârțișoara.

Între timp, funcționarul care a avut responsabilitatea să facă inventarul din partea Ministerului de Interne, Orz Gyorgy, înaintează poliției din Brașov un raport despre această activitate. Din acest raport rezultă că au fost prelucrate 41.175 cărți și 35.449 ziare, reviste, hărți, tablouri, în total 76.621 publicații. Dintre aceste cărți, un număr de 3.193 erau considerate de oficialități interzise, după cum se precizează în raport. Iar dintre ziare și reviste, un număr de 1.434 sînt interzise.

Acest inventar al publicațiilor, tradus în limba maghiară, a fost trimis de către poliția din Brașov Academiei Române la 9 decembrie 1921. În scrisoarea de confirmare, Ion Bianu consemna: „Cărțile, revistele și ziarele găsite și confiscate de poliția maghiară în anii 1904 - 1905 de la răposatul cioban ardelean Cârțan din Cârțișoara, județul Făgăraș, care în toate părțile adunînd tot ce credea de folos pentru luminarea neamului său de acasă”.

O analiză detaliată a celor 76.621 de exemplare menționate în registru o face istoricul V. Curticăpeanu. Cercetătorul afirmă că această listă „este de o impresionantă bogăție tematică, cu conținut variat, începînd de la simple foi volante și ziare, până la reviste și cărți din domeniul științei și literaturii”. Lucrările de istorie reprezintă 17%, cărțile literare, reviste, ziare 15,5%, cărți cu

conținut religios 14,5%, cărți școlare 12,5%, cărți de economie, finanțe, agricultură 10,5%, scrieri pedagogice și didactice 8,5%, cărți cu conținut juridic 6,5%, cărți și broșuri care se adresează sătenilor 5,5%, almanahuri, calendare 2,4%, cărți cu conținut filozofic 1,5%, restul de 7,6% fiind publicații cu conținut diferit.

Cu toate aceste confiscări și arestări, Cârțan continuă activitatea de colectare și transportare în Ardeal, cu și mai multă rîvnă. La 12 octombrie, pretorul din Predeal, Șimon Bela, raporta prefectului din Brașov: „Cârțan, după ultimele cercetări, are aici în magazia căilor ferate române circa 1000 kg. de cărți...” În data de 11 decembrie 1905, Badea Cârțan este surprins la Turnul Roșu transportînd 371 cărți care au fost confiscate în întregime.

Este de reținut faptul că în anul 1907 apare o lucrare redactată de Huszar Antal, intitulată: „Românii din Ungaria. Spre întrebuintare confidențială”, care are peste 1.000 pagini, destinată în exclusivitate membrilor guvernului. Printre măsurile propuse pentru salvarea statului unitar maghiar, autorul propune înlocuirea în toate școlile românești a limbii române, dizolvarea ASTREI, desființarea învățămîntului teologic românesc, limitarea băncilor românești existente și dizolvarea Partidului Național Român. Aceste precizări sunt relatate de Onisifor Ghibu într-o lucrare apărută la Cluj, în 1940, la Institutul de arte grafice - Ardealul, intitulată „Un plan secret al guvernului unguresc din 1907 privitor la maghiarizarea românilor din Transilvania”. O altă încercare a guvernului Tisa de maghiarizare forțată a românilor a fost înființarea episcopiei de Haidudorog, și ca urmare un număr de 73225 credincioși români nu mai puteau asculta slujba în limba română. După șase ani de funcționare, prin hotărârile adunărilor populare de la Satu Mare și Carei, această episcopie este desființată.

Toate declarațiile martorilor confirmă faptul că Badea Cârțan împrumuta cărțile numai

dacă erau restituite la termen. În caz de nerespectarea termenului se adresa justiției. Astfel de somații au fost adresate de către avocatul lui, Nicolae Șerban din Voila, lui Ioan Scorobet, cât și avocatul Ion Senchea din Făgăraș lui Patrichi Bucurencu.

VIII.

În vara anului 1904, Badea Cârțan participă la serbările de la Putna, prilejuate de comemorarea a 400 ani de la moartea lui Ștefan cel Mare. În luna ianuarie 1905, el participă și la conferința Partidului Național Român și la manifestările organizate de ASTRA cu prilejul împlinirii a 1800 ani de la cucerirea romană a Daciei. Pentru autorități, el devine tot mai periculos, din această cauză este arestat din nou și i se înscenează un proces.

Motivul arestării este același: cărțile găsite ca urmare a unei percheziții efectuate în 15 decembrie 1905. De această dată au fost confiscate 4000 volume tipărite în limba română, maghiară, germană, franceză și italiană. Interogată la poliția din Sibiu, este calificat ca un „*rafinat instigator național român, cu experiență îndelungată, iar eliberarea lui ar fi dăunătoare și periculoasă securității statului*”. Cârțan este interogată în legătură cu cele peste 70000 volume confiscate anterior, precum și în legătură cu 90 cărți de vizită, 28 bilete de tren gratuite, 202 cărți poștale și nenumărate tablouri.

Cei peste 42 de martori din diferite localități și de diferite profesii au făcut depoziții despre activitatea lui Cârțan, printre care și învățătorul maghiar din Cârțișoara, Fedah Janos, care a afirmat că acesta difuza cărți și populației maghiare, dar și că aduna cărți numai din pasiune, pe care le citește în cea mai mare parte, după care le oferă și altora. Activitatea lui Badea Cârțan, unică în felul ei, i-a determinat pe unii locuitori să-l considere „*pe jumătate nebun, sau nebun de tot*”. Pentru clarificarea situației, judecătorul de instrucție din Brașov, a solicitat o comisie medicală, care să examineze timp de 11 zile, starea de

sănătate a inculpatului. Medicii au ajuns la concluzia că Gheorghe Cârțan este un om absolut normal, hotărât, profund și cu credința în Dumnezeu. Comportamentul politicos, faptul că în răspunsurile sale utilizează citate din Biblie, pe care le comentează pertinent, dar și că dovedește prin fapte bunătate și mult respect pentru oameni, impresionează comisia medicală.

Pe baza celor constatate, comisia medicală decide: „*Acuzatul Gheorghe Cârțan este în prezent cu mintea întreagă și a fost cu mintea întreagă și atunci când a comis faptele incriminate*”. Pe parcursul cercetărilor, Cârțan este interogată de mai multe ori. Evită cu demnitate, curaj și abilitate, răspunsurile care implicau alte persoane. Interogarea a început în ziua de 13 ianuarie 1906 și a continuat până pe data de 14 martie. Întrebat de judecător în ce scop procura cărțile, Cârțan a răspuns: „*pentru a le da celor din închisori, precum și celor bolnavi în spitale*”. Erau cunoscute vizitele lui Cârțan la închisori și spitale care au fost consemnate și de Valeriu Braniște în lucrarea sa *Amintiri din închisoare*. Autorul descrie una din aceste vizite: „*Odată venise țărănul rătăcitor al acelor zile, Cârțan de la Făgăraș, să mai vadă cum merg treburile în temniță, și neobținând permis de vizită, s-a plimbat ziua întreagă sub zidurile temniței din Vaț, cântînd din fluier, duioase melodii de la sat. Ascultîndu-l, căci cîntecul pătrundea pînă la noi, ne-au podidit pe toți lacrimile*”.

Judecătorul consemnează faptul că inculpatul s-a fotografiat cu Familia Regală a României și cere explicații. Fotografia a fost realizată în luna mai 1905, cu prilejul lansării la apă a celui mai mare vapor românesc *România*. Inițiativa de a face această fotografie aparține Reginei Elisabeta, care l-a recunoscut pe Badea Cârțan după vizita acestuia la Peleş. La întrebarea judecătorului de la cine a primit statuia lui Traian, Cârțan mărturisește că a primit-o de la un funcționar ministerial din Roma (fără să nominalizeze persoana) și a donat-o ulterior *ASTREI* din Sibiu.

După mai bine de trei luni de cercetare, la 25 martie 1906, parchetul general din Tg. Mureș

redactează actul de acuzare nr. 893 în cauză penală privind pe G. Cârțan. Din conținutul rechizitoriului, reiese clar tendința justiției maghiare de a-l condamna la ani grei de închisoare pe Cârțan.

Aceste acțiuni judiciare făceau parte dintr-un șir de procese politice care vizau pe românii din Transilvania, cu scopul de a reprimă mișcarea națională. Rechizitoriul semnat de procurorul Csiki Laszlo cuprinde 60 pagini dactilografiate. De fapt, autoritățile au fost iritate de înverșunarea cu care românii din Țara Făgărașului s-au opus procesului de maghiarizare, a tot ce purta un nume: râuri, văi și munți, sate, comune și orașe, dar mai ales, persoanele care nu aveau nume ungurești. Împotriva acestui proiect de maghiarizare s-au ridicat și comunitatea săsească din Brașov, prin hotărârile adoptate în ziua de 2 decembrie 1897.

Nu mai puțin de șase pagini din rechizitoriu sînt destinate materialelor publicate în *Calendarul Ligii* și în *Liga Română*. Legăturile lui Cârțan cu personalități române importante sînt dovedite și printr-o scrisoare de recomandare pe care Petru Vulcan, președintele *Societății de lectură Ovidius*, îi roagă pe românii din Pindus, Macedonia (scrisoare publicată în nr. 43 din 1898 al revistei *Liga Română*), să-l primească și să-l găzduiască cu drag pe Gheorge Cârțan, „*cioban vestit din Ardeal*”. Și George Enescu, îndemna, pe mai multe cărți de vizită, anumite personalități să-i dăruiască lui Cârțan cărți pentru Transilvania. Pe baza actului de acuzare, Tribunalul Brașov fixează ședința de dezbateri în ziua de 7 mai 1906.

Între timp, presa românească de pe ambele părți ale Carpaților duce o intensă campanie în sprijinirea eliberării lui Badea Cârțan. Sînt consemnate acțiuni de solidaritate a populației, care dovedesc popularitatea de care se bucura Badea Cârțan. În Ardeal au loc acțiuni pentru susținerea votului universal, inițiate de Vasile Goldiș și Partidul Național Român din Transilvania. Această acțiune era favorizată și de noua politică electorală susținută de împăratul Franz Iosif, care urmărea indirect slăbirea opozi-

ției naționale maghiare. O deosebită importanță asupra actului final al procesului l-a avut întâlnirea Primului Ministru al Guvernului Maghiar, din 17 aprilie 1907, cu o delegație de români transilvăneni printre care și mitropolitul Ioan Mețian, Gheorghe Pop de Băsești, Vasile Lucaciu și Coriolan Brediceanu, întâlnire la care a fost pusă în discuție problema școlilor românești și reactualizarea legii naționalităților din anul 1868.

A urmat o întrevedere a oficialităților maghiare cu împăratul Franz Iosif. Împăratul a decis ca toate procesele politice deschise în perioada 21 iunie 1905 - 15 aprilie 1906 să fie revocate. Cu siguranță, diplomația Regelui Carol I a contribuit decisiv la această revocare, dat fiind faptul că regele a intervenit hotărîtor în anul 1896 și în cazul procesului *Memorandiștilor*. În aceste împrejurări, procesul capătă o turnură neașteptată. La numai zece zile de la întâlnirea mai sus amintită, în 27 aprilie, președintele Tribunalului Brașov comunică oprirea procesului, iar pe 5 mai anunță renunțarea la acuzare din considerente politice. Cârțan este eliberat tot pe 5 mai 1906, dar este obligat să semneze o declarație prin care se obligă să renunțe la toate cărțile și sumele de bani confiscate și la eventuale despăgubiri. Această declarație contravenea deciziei tribunalului care consemna restituirea sumelor de bani confiscați și a cărților care nu făceau parte din lotul de propagandă națională.

Acțiunea penală contra lui Badea Cârțan se transformă într-un proces al cărților românești, care va dura un an de zile și care se va sfârși prin arderea acestora. După o lună de zile de la punerea în libertate a lui Cârțan, la 18 iunie, Procuratura din Brașov, prin adresa nr. 4737, solicită tribunalului să dezbată problema cărților cu conținut „*instigator și răzvrățitor*”. Tribunalul ordonă distrugerea cărților confiscate, dar numai după nouă luni de la pronunțarea sentinței, Ministerul de Interne de la Budapesta ordonă prefectului din Brașov să fie „*nimicite prin ardere*”

cărțile care au făcut obiectul procesului.

Distrugerea cărților este pusă în sarcina șefului Poliției din Brașov, atrăgându-i-se atenția să fie arse pe neobservate. În numai patru zile, ordinul a fost executat, pentru că, la 4 iunie, șeful Poliției, căpitanul Farkaș M., raporta grofului Mikes Zsigmond că „toate cărțile și revistele confiscate de la Gheorghe Cârțan au fost transportate sub pază și în prezența mea de către căruțașul Schmidt Lajos la fabrica de cărămidă Schmidt și soții, unde au fost arse”. Astfel, în cronică Brașovului a anului 1907 va fi consemnat un fapt unic în istoria multiseclară a acestui centru românesc: au fost arse pe rug scrierile lui Eminescu, Coșbuc, Xenopol, Carmen Sylva, Delavrancea, Caragiale, Al. Odobescu, N. Iorga, Al. Vlahuță, etc.

Majoritatea cărților aveau conținut istoric și literar: *Magazin istoric pentru Dacia*, *Arhiva istorică*, *Tezaur de monumente istorice*, volume semnate de N. Bălcescu, M. Kogălniceanu. Al. Papiu Laurean, B. P. Hașdeu, Gh. Șincai. Când răsfoim cele trei registre ce conțin titlurile cărților confiscate de la Badea Cârțan și arse, descoperim și romanul Manon Lescaut, Biblia în ediția de la Buzău din 1855, în 20 de exmple, *Istoria lui Mihai Viteazul* apărută în 1901. Tot atât de periculoase erau pentru guvernânții maghiari și *Sistemul metric pentru uzul școlar*, de Mihai Măărăncu, sau *Calendarul bisericesc ortodox pe anul 1905*, sau *Poezii lirice* de Goethe și Schiller (nr. inv. 3005). Titlurile socotite drept foarte periculoase erau subliniate de cenzor cu creion roșu. Din această categorie făceau parte printre altele următoarele scrieri: *Centenarul revoluției române de la 1789* (București 1889), *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria* de Eugen Brote (inv. 721), *Curs de Istoria Românilor* de A. D. Xenopol (inv. 1838), *Legende românești* de V. A. Urechia (inv. 2022). Tot cu roșu erau subliniate ziarele și revistele: *Universul*, *Epoca*, *Gazeta de Transilvania*, *Il Messaggero* - Roma 1899, *La Tribuna* - Roma 1900.

Din analiza celor trei registre, aflate în

prezent la Biblioteca Academiei, putem constata faptul că în primul registru au fost înregistrate 4426 opere în 41172 exemplare la data de 16 aprilie 1904, în cel de al doilea registru 239 titluri în 4629 exemplare la 10 mai 1904, iar cel de al treilea registru continua numărătoarea primului inventar pînă la 4619 titluri cu 35449 exemplare. În total, au fost inventariate 76621 exemplare. În același timp, sînt semnalate patru tablouri: *Bătălia românilor cu Carol Robert*, *Aducerea capului lui Andrei Bathori la Mihai Viteazul*, *Omorîrea lui Mihai Vodă cel Viteazul* și *Columna lui Traian*. Tot în aceste registre sînt trecute și două hărți: *Țările Române - 1868* și *România cu țările vecine pentru trebuința școlilor primare - 1893*.

Au fost salvate totuși multe cărți de către locuitorii din Cârțișoara, care au scăpat percheziției, printre care unele se găsesc acum la muzeul din acest sat. Aceasta a fost soarta zecilor de mii de cărți pe care Badea Cârțan, înfruntînd jandarmii, poliția, vameșii, închisorile dar și dificultățile transportului peste munți în condiții deosebit de vitrege, le aducea spre a lumina poporul român din Ardeal. Dacă autoritățile unui regim opresiv nu l-au putut doborî, ei s-au răzbunat pe cărțile lui, care au fost pasiunea și comoara vieții sale.

Badea Cârțan și-a petrecut ultimii ani din viață călătorind între Ardeal și România, hăituit în continuare de autoritățile maghiare. Se interesa de situația școlilor confesionale românești, folosind legăturile sale cu înalții ierarhi ai bisericii ortodoxe. Un bun exemplu în acest sens îl constituie intervenția făcută la Mitropolia din Sibiu pentru obținerea de fonduri în vederea închirierii unui spațiu destinat unei școli la Arpașul de Sus.

Într-o iarnă, în timp ce se îndrepta spre Ardeal, Badea Cârțan a fost surprins de o avalanșă de zăpadă, care l-a ținut îngropat timp de trei zile. Cu mare greutate s-a desprins din nămeți și a ajuns la Cârțișoara, unde a căpătat o congestie pulmonară. Săptămîni în șir, l-au îngrijit nepoții, Badea Cârțan zbătîndu-se între viață și moarte. În primăvara anului 1911, și-a revenit. La sfîrșitul lui iulie s-a hotărât să pornească din nou

spre România. Și-a luat cojocul, desaga cu merinde, toiagul și a pornit pe Lăița în sus. După câteva zile a ajuns la Poiana Țapului, unde era casa doamnei Lahovari, soția ministrului nostru la Roma. Acolo, s-a bucurat de adăpost și căldură sufletească. Imediat după sosire, a fost chemat un medic care și-a dat seama că Badea Cârțan își trăia ultimele zile. A fost o minune că a putut ajunge peste munți aici. Au sosit mulți prieteni la patul lui de suferință.

Ultimele zile din viață au fost senine, era fericit că a ajuns în România, unde se găsea în libertate, între prieteni, putea să închidă ochii mulțumit că și-a făcut datoria. Ultima sa dorință a fost să fie înmormântat la Sinaia, aproape de regele tuturor românilor, care locuia la Peleș dar și de Transilvania lui dragă.

În dimineața zilei de 7 august 1911, s-a stins ultima picătură de viață din trupul lui de luptător. Secția *Ligii Culturale* din Sinaia i-a organizat înmormântarea în prezența a câteva sute de intelectuali și locuitori din Sinaia, Bușteni, Poiana Țapului. Primarul din Sinaia, Gh. Manolescu, care era și președintele *Ligii Culturale* din localitate, a mobilizat toți membrii asociației să participe la înmormântare. A expediat la spital, unde era trupul neînsuflețit al marelui patriot, un costum mocănesc și o căciulă ciobănească în care Badea Cârțan a fost îngropat.

La înmormântare, au participat și actorii de la Teatrul Național care se aflau în acea perioadă la Sinaia. În spatele carului funebru se afla buna doamnă Lahovari, care a rămas pînă în ultima clipă, cînd s-a pus ultima lopată de pământ peste trupul neînsuflețit al lui Badea Cârțan. Au luat cuvîntul personalități culturale și politice prezente la această înmormântare.

După câteva luni, pe mormântul său a fost ridicată o cruce de marmură pe care era inscripționat: „Aici doarme Badea Cârțan, visînd întregirea neamului”. Visul și lupta lui pentru unitatea națională s-au împlinit numai peste opt ani, dar cu cîte jertfe? Nicolae Iorga a consemnat în revista *Neamul Românesc*: „Badea Cârțan n-o să mai bată la poarta nimănui cu cererile lui

stăruitoare și cu cimiliturile lui istețe. A avut norocul să moară aici, pe pămînt românesc...

Credința sălbatică pe care un țăran a avut-o pentru visurile cărturarilor din vremea lui și nemărginita-i evlavie pentru carte în care vedea numai lumină și mîntuire” A fost un apostol al cărții și al unității naționale.

Preotul Vulcan din Cârțișoara, care l-a susținut permanent pe Badea Cârțan, a murit în 1938. Fiica acestuia, potrivit dorinței tatălui exprimată înaintea morții, a donat casa părintească pentru a se amenaja în ea un muzeu în amintirea marelui patriot care a fost Badea Cârțan. Într-o curte largă, o casă cu cerdac pe două laturi ale ei, o casă de țară, dar plăcută, adăpostește muzeul. Într-o încăpere, sînt expuse icoane pe sticlă, lucrute de Matei Păcuraru - Țimfora și de fiul lui Ion, amîndoi din Oprea - Cârțișoara. Mobilierul este format din scaune, blidare și lăzi de zestre. În altă încăpere sînt expuse pahare, sticle, căni și alte obiecte ale manufacturii sticlăriei

existente la Cârțișoara, iar pe perete sînt expuse cahle de teracotă de fabricație locală, care au o vechime de peste două sute de

ani. În cea de a treia încăpere sînt păstrate amintirile lui Badea Cârțan, cărți colectate de el și salvate de la confiscare și ardere, portrete și fotografii. Pot fi văzute printre altele: *Cronica* lui Șin-

cai, *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir, *Crestomația română* de I. Menliu, *Istoria sfîntă a Noului Testament* (1898) etc. Multe din aceste cărți poartă dedicații, precum: „Dăruită în semn de aducere aminte bunului meu prieten, apostolului național Gheorge Cârțan, de preotul Moise Micu, Poiana Mărului, anul 1908, septembrie, 14

zile”. Atît la Făgăraș, Sibiu cît și la Sinaia putem admira chipul sculptat al lui Badea Cârțan.

Prin felul său de a călători și prin activitatea de iluminare a celor din Transilvania, Badea Cârțan constituie o figură singulară în istoria neamului românesc.

Bibliografie consultată:

1. Braniște, Valeriu. *Oameni, fapte, întâmplări*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1980.
2. Cărbășiș, Vasile. *Badea Cârțan*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
3. Ciupea, Ioan. *Făgăraș*. București: Editura Sport-Turism, 1983.
4. Dianu, Ion. *Pe urmele lui Badea Cârțan*. București: Editura Sport-Turism, 1979.
5. Iorga, Nicolae. *Oameni care au fost*. București: Editura pentru literatură, 1967.
6. Iorga, Nicolae. *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*. București: Editura Minerva, 1977.
7. Metea, Octavian. *Patriotul Badea Cârțan*. București: Editura Militară, 1972.
8. Metea, Octavian. *Prin vama cucului. Viața lui Badea Cârțan*. București: Editura Tineretului, 1968.
9. Popoiu, Ioan. *Țara Făgărașului în perioada 1848 - 1892*. Editura Arta Grafică, 1991.
10. Suciș, Ștefan. *Procesul lui Badea Cârțan*. Brașov, 2000.
11. *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*. București: Cultura Națională, 1929.
12. Urechia, V. A. *Festivitatea română de la Roma, XII octombrie 1899. Dare de seamă*. București: Editura Minerva, 1899.
13. Urechia, V. A. *Voci latine. De la frați la frați*. Galați: Editura Porto-Franco, 1993.